

Teologisk uddannelse i islam i Danmark

– indledende behovs- og interressentundersøgelse blandt udvalgte grupper i det danske samfund med perspektivering til teologisk uddannelse i kristendom

Udarbejdet på vegne af
Kristent-Muslimsk Samtaleforums styringsgruppe
af Mogens S. Mogensen
Maj 2012

Folkekirke og
Religionsmøde

Indholdsfortegnelse

Indledning	3
1. Moskéernes behov for imam- eller islamuddannelse	6
1.1 Danske imamers uddannelse	6
1.2 Islamuddannelse i Danmark	8
1.3 Islamuddannelse i Europa	9
1.4 Holdningen blandt muslimer mv. til en evt. dansk imam- eller islamuddannelse	13
1.5 Interviews med repræsentanter for muslimske organisationer	15
2. Det danske samfunds behov for imam- eller islamuddannelse	20
2.1 Fængselsimamer	20
2.2 Hospitalsimamer	27
2.3 Uddannelseskrav til fængselsimamer, hospitalsimamer mv. i andre lande	29
2.4 Interviews med repræsentanter for kriminalforsorgen og hospitalsvæsenet mv.	30
3. Præsteuddannelse og anden teologisk uddannelse i kristendom og kirkernes behov for præsters uddannelse i islam	38
3.1 Krav til præsteuddannelse	38
3.2 Præsteuddannelse og teologisk uddannelse	39
3.3 Typer af teologisk undervisning	40
3.4 Inkluderingen i teologiske uddannelser af undervisning i islam (og andre religioner)	42
3.5 Finansiering af præsteuddannelse og anden teologisk uddannelse	42
3.6 Interviews med repræsentanter for kirkerne	43
Afslutning	45

Indledning

På den sjette konference i Kristent Muslimsk Samtaleforum (KMS), den 18.-19. november 2011, blev KMSs styringsgruppe opfordret til at undersøge ”hvilke muligheder der kan være i Danmark, når det handler om teologisk uddannelse for præster og imamer ... [og] mulighederne for teologisk uddannelse eller efteruddannelse i Danmark”. Det blev foreslået, at styringsgruppen til dette formål skulle “nedsætte en arbejdsgruppe, der skal arbejde videre med uddannelse” og i den forbindelse inddrage centralt placerede personer.¹

På KMSs styringsgruppemøde den 7. februar 2012 konkluderede styringsgruppen, ”at en fuldstændig imamuddannelse i Danmark ikke er praktisk mulig – men at det i stedet er formålstjenstligt at undersøge muligheder for andre løsninger såsom efteruddannelse, moduler, fælles kurser, professionsuddannelse osv.”, og vedtog, at ”forud for nedsættelse af en arbejdsgruppe skal vi lave en behovs- og interessedundersøgelse. Denne undersøgelse skal sikre, at vi kender de reelle behov og ønsker blandt både muslimer og kristne. Men det vil også være gavnligt at afdække, hvilke behov, det danske samfund har vedr. imamuddannelse og præsteuddannelse.”

Til styringsgruppemødet den 8. marts 2012 blev Mogens S. Mogensen, som Folkekirke og Religionsmøde stillede til rådighed for en undersøgelse, indkaldt til et møde, der skulle sætte ”rammerne for en behovs- og interessedundersøgelse, som skal lede frem mod udfærdigelse af et kommissorium for arbejdsgruppen”.

På baggrund af en længere drøftelse af indhold og omfang af en indledende behovs- og interessedundersøgelse vedr. teologisk uddannelse for imamer og præster i Danmark blev Mogens S. Mogensen bedt om at udarbejde et udkast til en plan for en sådan undersøgelse.

Efter udkast fra Mogens S. Mogensen blev følgende plan for undersøgelsen godkendt af styringsgruppen:

Fra muslimsk side interviewes repræsentanter for Muslimernes Fællesråd, Dansk Muslimsk Union, Diyanet og Imam Ali Islamic Centre. Hovedspørgsmålene i denne del af undersøgelsen er:

- Hvor godt fungerer det nuværende system med uddannelse af imamer og teologisk islamuddannelse i det hele taget?
- Hvilke behov ser I med hensyn til udvikling af en imamuddannelse for kommende imamer i Danmark? Er der behov for i uddannelsen af imamer en undervisning om kristendom og andre religiøse grupper i det multireligiøse samfund?
- Hvilke planer har I for, hvor og hvordan jeres fremtidige imamer skal uddannes?
- Hvilken holdning har I til udvikling af en dansk/nordisk/europæisk islam/imamuddannelse?
- Hvilke krav må der set fra jeres synspunkt stilles til en sådan uddannelse?

Fra kristen side interviewes biskop Elisabeth Dons Christensen, Ribe Stift, formand for Præsteforeningen Per Buchholdt Andreasen, formand for Landsforeningen af Menighedsråd Inge Lise Pedersen og biskop Czeslaw Kozon, Den Katolske Kirke. Hovedspørgsmålene i denne del af undersøgelsen er:

---

¹ Folkekirke og Religionsmøde, *Rapport fra den sjette konference i Kristent Muslimsk Samtaleforum*. 2011, s. 16.

- Hvilken rolle spiller mødet med mennesker med en muslimsk eller anden ikke-kristen religiøs baggrund for præsters daglige arbejde i dag?
- Hvilke kompetencer skal en præst være i besiddelse af for at kunne fungere som forkynder i et multireligiøst samfund?
- Hvilken viden om islam og andre religiøse bevægelser har præster brug for i dag?
- Er præster med den nuværende teologiske uddannelse og pastorale efteruddannelse godt nok forberedt til at forholde sig til muslimer/islam og andre religiøse strømninger i samfundet i dag?
- Hvilke ønsker har du til en fremtidig uddannelse af præster på dette område?

Repræsentanter for følgende institutioner og organisationer interviewes: Kriminalforsorgen, Sygehøvsæsenet i Region Midt, Etnisk Ressourceteam/Rigshospitalet. Hovedspørgsmålene i denne del af undersøgelsen er:

- Er I tilfredse med det nuværende system vedr. uddannelse af imamer og teologisk islamuddannelse for at kunne møde 'institutionens' og danske muslimers behov?
- Hvilke behov ser I med hensyn til uddannelse af imamer, der skal virke i Danmark?
- Hvilke krav stiller I til imamer, I har ansat eller ønsker at ansætte?
- Hvilken holdning har I til udvikling af en dansk/nordisk/europæisk islam/imamuddannelse?
- Hvilke krav må der set fra jeres synspunkt stilles til en sådan uddannelse?

Desuden indhentes oplysninger fra bøger og rapporter, inklusive dokumenter, som interviewpersoner stiller til rådighed.

Interviewene blev gennemført i perioden 13.april - 3. maj 2012. Referaterne af interviewene er blevet sendt til de interviewede, som har foretaget korrektioner i referaterne og godkendt den endelige ordlyd af referaterne og accepteret, at de indgår i rapporten og dermed også bliver offentliggjort.

Af tidsmæssige og andre praktiske årsager lykkedes det ikke at gennemføre interviews med repræsentanter for Dansk Muslimsk Union, formanden for Præsteforeningen og formanden for Landsforeningen af Menighedsråd.

Rapporten falder i tre hovedafsnit:

1. Moskéernes behov for imam- eller islamuddannelse
2. Det danske samfunds behov for imam- eller islamuddannelse
3. Præsteuddannelse og anden teologisk uddannelse i kristendom i Danmark og kirkernes behov for præsters uddannelse i islam

Rapporten er opbygget således, at hvert af de tre hovedafsnit indledes med en længere præsentation af de gældende forhold på området – primært baseret på skriftligt kildemateriale – og efterfølges af interviews, hvor forskellige centralt placerede personer giver deres vurdering af situationen og behovene på området.

I det tredje hovedafsnit om ” Præsteuddannelse og anden teologisk uddannelse i kristendom i Danmark og præsters behov for uddannelse i islam” er der i den indledende præsentation ikke kun

fokuseret på præsters uddannelse i islam (og andre religioner), men hovedvægten er her lagt på en præsentation af den aktuelle uddannelsessituation vedr. præster i Danmark. Formålet med dette er at muliggøre en sammenligning af, hvordan uddannelsessituationen er for imamer og præster.

På grund af undersøgelsens karakter og begrænsede omfang gøres der ikke forsøg på at konkludere, fx med hensyn til behov og ønsker vedr. teologisk uddannelse af fx imamer og præster.

1. Moskéernes behov for imam- eller islamuddannelse

Indvandringen af muslimer begyndte i slutningen af 1960'erne, og lige siden er antallet af muslimer vokset, så der i dag er over 220.000 muslimer i Danmark. En lang række muslimske foreninger og trossamfund er opstået og allerede i 2006 var der 115 moskéer og bedesteder. Til moskéer og bedesteder er der knyttet imamer, og spørgsmålet er, hvilken uddannelse disse imamer i praksis har, og hvilken uddannelse disse imamer ideelt set havde behov for.

1.1 Danske imamers uddannelse

Lene Kühle har i bogen ”Moskeer i Danmark – islam og muslimske bedesteder” fra 2006 givet en oversigt over imamerne i de danske moskéer og deres uddannelse (eller mangel på samme).

- Organisationsmoskéerne (sunnimuslimske) (37) er knyttet til en udenlandsk muslimsk organisation, har ofte en fast imam, og denne imam er ofte veluddannet. Diyanets 21 uddannede og (af den tyrkiske stat) aflønnede imamer udgør ca. 2/3 af de uddannede og fuldtidsbeskæftigede imamer i Danmark.
- Lægmoskéerne (sunnimuslimske) (59) ledes af folk uden en religiøs uddannelse.
- Sheikhmoskéer (7) har fast bosiddende imamer, der oftest er uddannede.
- Shi'a-muslimske moskéer (10).

Kun de færreste imamer ved danske moskéer havde altså i 2006 nogen egentlig islamisk teologisk uddannelse, og næsten alle de uddannede imamer har enten fået deres uddannelse i deres eller deres families ”oprindelsesland” eller i et andet muslimsk land. Denne situation synes ikke at have ændret sig afgørende siden da.

Imamer ved organisationsmoskéer

- Diyanet
I 2006 var der 21 Diyanet-imamer ansat i Danmark. Imamer udsendt af Diyanet İşleri Başkanlığı (Direktoratet for religiøse forhold, Diyanet) uddannes på en af tre måder:
(1) Uddannelse på Imam Hatip skoler, der er en slags religiøse gymnasieskoler, der uddanner folk til stillinger som regeringsansatte imamer.
(2) Uddannelse på tyrkiske universiteter: Siden 2005 har Diyanet prioriteret at sende imamer til udlandet, som har fået en akademisk grad på et universitet.
(3) ”Program of International Theology” blev etableret i 2006 i Ankara og Istanbul. Tyrkiske immigranter fra fx europæiske lande tilbydes en klassisk BA-uddannelse i islamisk teologi under Diyanets supervision. Der er endnu ingen af imamerne i Danmark, som har gennemgået denne uddannelse.
- DMGT – knyttet til Milli Görüş
I 2006 var der omkring 5 imamer ansat i tilknytning til DMGT-moskéer, men det er ikke oplyst, hvilken uddannelse de har.

- Süleymani
I 2006 var der kun en imam ansat, en norskfødt og -talende imam, som har studeret islam på en privat institution i Istanbul.
- Minhaj ul-Quran
I 2006 var der tre imamer, som opholdt sig på forkyndervisum, og som alle var uddannet i Pakistan.
- Jama'at Tabligh-imamer
I 2006 var der kun en imam. Han er fra Pakistan og opholder sig på forkyndervisum. Der er intet oplyst om hans uddannelse.
- Abbas
I 2006 havde Abbas moskéer ikke imamer på forkyndervisum, men benyttede sig af herboende veluddannede imamer. Der er intet oplyst om, hvilken uddannelse de havde.
- Muslim World League
I 2006 var antallet af moskéer i MWL, der er en saudisk organisation, faldet til to, og kun den ene moské havde en MWL-imam, mens den anden havde en Diyanet-imam.

Imamer ved lægmoskéer

Det typiske træk ved lægmoskéer er, at man ikke har religiøst uddannede imamer tilknyttet moskéen på fuld tid, men er afhængig af imamer, der opholder sig i moskéen i kortere tid eller af uddannede imamer ved organisations- eller sheikhmoskéer. Der er dog mindst ét eksempel på en imam ved en lægmoské, som i de senere år sideløbende med sit arbejde har gennemført en imamuddannelse i Frankrig.

Imamer i sheikhmoskéer

Sheikhmoskéer har ofte en eller flere veluddannede imamer, som enten er i Danmark på forkyndervisum, eller som er kommet til landet som flygtninge eller indvandrere. I 2006 var situationen sådan:

- Islamisk Kulturcenter på Horsebakken i København: Imam Khalil Jafar har en islamisk uddannelse fra et universitet i Mellemøsten.
- Islamisk Trossamfund på Dortheavej i Kbh.: Ahmed Abu Laban, palæstinenser, oprindeligt uddannet som ingeniør, derefter fik han religiøs uddannelse (i Mellemøsten).²
- Islamisk Trossamfund i Odense: I 2006 var der fem imamer knyttet hertil, heraf to med en universitetsuddannelse i islamisk teologi.
- Ligheds- og Broderskabsmoskéen på Grimhøjvej i Aarhus. Imam Raed Hlayhedl og imam Abu Bilal. Intet oplyst om hvor de havde deres uddannelse fra.

² Efter Abu Labans død er Mustafa Chendid hovedimamen i moskéen. (Uddannelse ukendt).

- Islamisk Forbund på Hejrevej i København. Imam og mufti Fouad Al-Barazi, den højst uddannede imam i Danmark, har bl.a., hvad der svarer til en ph.d.-grad fra Al-Azhar Universitetet i Cairo.
- Muslim Cultural Institute på Amerikavej. Har sædvanligvis haft to imamer knyttet til sig med uddannelse fra Pakistan.

Shi'a-muslimske moskéer

Kun Ali-Moskéen på Vibevej og Islamic Center Jaffairya i Rådmandsgade er efter shi'a-muslimsk opfattelse egentlige moskéer. Ali-moskéen ledes af imam Sayyed Mohammed Mehdi Khademi, der er uddannet ved Mustafa universitetet i Qom, Iran, hvorfra han har en doktorgrad i *tafsir* og *fikh*.³ Der er intet oplyst om uddannelsen af imamer ved de resterende otte bedesteder (moskéer).

De uddannede imamer i Danmark

I 2005 interviewede Lene Kühle 14 fremtrædende uddannede og højt respekterede danske imamer, 12 fra hovedstadsområdet, 1 fra Aarhus og 1 fra Odense. 12 var sunni- (heraf dog ingen Diyanet-imamer), og 2 var shi'a-muslimer. 12 af imamerne har en længerevarende, formel uddannelse, 7 af disse har taget uddannelsen i deres eller deres families oprindelsesland, mens 5 har uddannet sig i et andet muslimsk land. De to sidste imamer har gennemført en traditionel mesterlære-uddannelse hos en muslimsk lærd, der har indført dem i de islamiske discipliner. Den ene hos en sheikh i Danmark, den anden i den arabiske verden. Kun 6 af disse uddannede imamer var fastansatte som imam, heraf en som fængselsimam. Resten ernærer sig på anden vis og varetager imam-opgaverne på frivillig basis.⁴

1.2 Islamuddannelse i Danmark

Der findes ikke nogen dansk imamuddannelse, men der er flere uddannelsesinstitutioner i Danmark, som tilbyder akademisk uddannelse i islam.

Institut for Tværkulturelle og Regionale Studier, Carsten Niebuhr Afdelingen ved Københavns Universitet

- Arabisk – en BA- og MA-uddannelse i arabisk, der omfatter sprog, litteratur, historie, religion og samfundsforhold i Mellemøsten.⁵
- Kandidat i Islamiske Studier er en toårig uddannelse, hvor det anbefalede studieforløb indeholder følgende elementer:
  - Islamforskningens historie (15 ECTS)

³ Hele afsnittet om "Danske imamers uddannelse" bygger på Lene Kühle, *Moskeer i Danmark – islam og muslimske bedesteder*. Højbjerg: Forlaget Univers, 2006, suppleret med oplysninger fra interviews.

⁴ Lene Kühle, *Moskeer i Danmark – islam og muslimske bedesteder*. Højbjerg: Forlaget Univers. S. 153-161,

⁵ <http://arabisk.ku.dk/omuddannelsen/>

- Koran, hadith, Sira og Tafsir eller kandidattilvalg (15 ECTS)
- Islamisk jura (15 ECTS)
- Shi'a-islam eller kandidattilvalg (15 ECTS)
- Valg af to moduler á 15 ECTS. F.eks.
  - Islam i det 20. og 21. årh.
  - Islam i Europa og DK
  - Levet islam
  - Islam, kristendom og jødedom
  - Projektorienteret forløb
- Speciale (30 ECTS)⁶

Afdeling for Religionsvidenskab og Arabisk- og Islamstudier, Arts, ved Aarhus Universitet

- ”Arabisk- og islamstudier er et humanistisk fag, der studerer arabisk sprog, kultur og religionen islam i bredere forstand. Der lægges særlig vægt på studiet af islam og på det arabiske sprog (med hovedvægten på moderne standardarabisk) som islams internationale sprog.” Her tilbydes både BA- og MA-uddannelse i arabisk- og islamstudier.⁷

Center for Europæisk Islamisk Tænkning (CEIT) ved Københavns Universitet

I 2008 åbnedes CEIT som forskningscenter under Det Teologiske Fakultet ved Københavns Universitet. Forskningsfelt er islamisk religiøs tænkning i Europa. ”Målet med forskningen er at afsøge og forstå denne form for tænkning både i en historisk islamisk kontekst og i forhold til den samtidige islamiske tænkning” og blandt forskningsområderne har været udviklingen af den islamiske teologi og filosofi. CEIT udbyder en lang række forelæsninger om islam.⁸

Islamstudier indgår desuden i en række bredere BA- og MA-uddannelser på flg. uddannelsesinstitutioner:

- Institut for Filosofi, Pædagogik og Religionsstudier og Center for Mellemspøststudier, Syddansk Universitet
- Institut for Sprog og Kultur, Roskilde Universitetscenter
- Akademiet for Migrationsstudier i Danmark, Aalborg Universitet

1.3 Imam- og islamuddannelse i Europa

I 2005 gennemførte Birgitte Schepelern Johansen på vegne af Københavns Universitets Satsningsområde, ”Religion i det 21. Århundrede”, en undersøgelse om ”Imamuddannelse i Europa – udfordringer og perspektiver”. I rapporten redegør Johansen for de ”betydelige erfaringer med

⁶ <http://studier.ku.dk/kandidatuddannelser/islamiskestudier/>

⁷ <http://teo.au.dk/enhed/afdelinger/rv/omafdelingen/omrv/>. Se også for BA-uddannelsen: http://studieordning.au.dk/studieordningHTML/135_11-10-2010_Bacheloruddannelse%20i%20arabisk-%20og%20islamstudier.html#enkelte .

⁸ <http://www.teol.ku.dk/ceit/>

forskellige former for uddannelse – med forskelligt indhold og sigte – i privat eller offentligt regi eller en kombination af disse”, som forskellige lande i Europa har gjort. I en efterfølgende rapport om “Islam at the European Universities” fra 2006 præsenterede og analyserede Birgitte Schepelern Johansen den islamiske teologiske uddannelse, som foregår på Vrije Universiteit i Amsterdam, Erlangen-Nürnberg Universität og Islamische ReligionsPädagogische Akademie i Wien og herunder også, hvordan disse institutioner har samarbejdet med muslimske organisationer om uddannelsen.

Johansen inddeler imam-uddannelserne i Europa i følgende kategorier:

- **Model 1:** Islamiske uddannelsesinstitutioner, der er dannet på initiativ af muslimer, oftest uden ekstern indblanding for at imødekomme de videns- og uddannelsesmæssige behov typisk blandt 2. og 3. generations efterkommere af indvandrere fra muslimske lande. Ingen statsgodkendelse og ingen statslig finansiering.
- **Model 2:** Initiativer ved europæiske universiteter, hvor der oprettes en lærerstol i islamisk teologi ved eksisterende fakulteter, typisk de teologiske, undertiden i samarbejde med en islamisk organisation, der er med til at forme uddannelsens indhold. Ofte er der tale om kortere forløb, der kan indgå i en bredere uddannelse. Typisk statsgodkendte og statsfinansierede.
- **Model 3:** En islamisk teologisk uddannelse, ofte med et professionssigte, som et delt arbejde mellem eksisterende muslimske institutioner og de europæiske universiteter. I denne model står universiteterne for den human- eller samfundsvidenskabelige del (den ikke-konfessionelle tilgang), mens den muslimske institution bidrager med de islamisk videnskabelige discipliner (den konfessionelle tilgang).

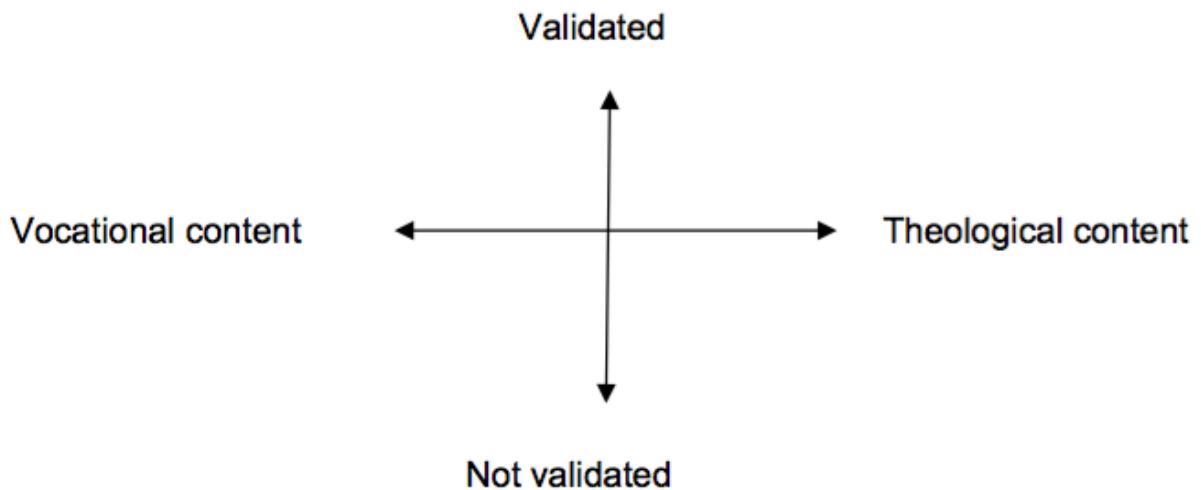
Siden Schepelern Johansens rapport i 2005 er der på dette område bl.a. sket flg.:

Storbritannien:

Som et resultat af generelle bekymringer om uddannelse og omkring sikkerhedsspørgsmål tog premierminister Gordon Brown i efteråret 2007 initiativ til at iværksætte en uafhængig undersøgelse af uddannelsen af muslimske, religiøse ledere og lærere.

Our consultations with Muslim communities emphasise the importance of the training of imams – including English language requirements – and the Secretary of State for Communities and Local Government will be announcing an independent review to examine, with the communities, how to build the capacity of Islamic seminaries, learning from other faith communities as well as from experience overseas.

Figure 1: Sketch map showing four main types of training and professional development for Muslim faith leaders

Rapporten konkluderede, at

... the majority of Muslim faith leadership training programmes belong at present the right hand side of the map in Figure 1, and to its lower half, for a) their content is mainly theological as distinct from practical, and b) they are not validated by publicly-funded institutions”, [and that] “this imbalance does not exist to the same extent in other religious traditions in the UK, nor in other countries.

Blandt rapportens anbefalinger er det i denne sammenhæng værd at lægge mærke til flg.:

Programmes of initial training and continuing professional development need to include not only theology and spirituality, but also reflection on practical experience, counselling and pastoral skills, and contextualising Islam in contemporary society.

There would be substantial advantages if programmes of Muslim faith leadership training were to be validated in accordance with the levels in the national qualifications framework (NQF). At present only a small number of mainly degree-level qualifications are validated ...

There is a need to expand and develop the courses, programmes and modules in Islamic pastoral care and counseling which already exist, and to integrate these with study of theological and spiritual issues. The relatively new role of Muslim chaplain in institutions such as hospitals, universities, prisons and the armed services makes this development increasingly important.⁹

⁹ Mohamed Mukadam and Alison Scott-Baumann, with Ashfaque Chowdhary and Sariya Contractor, "The training and development of Muslim Faith Leaders. Current practice and future possibilities" (London: Community and Local Governments, 2010).

Frankrig:

Efter kraftig opfordring fra den franske regering åbnede det katolske universitet i Paris, Institut Catholique de Paris, i samarbejde med det muslimske råd i Frankrig et program for uddannelse af imamer. Tidligere havde man forsøgt at få Sorbonne Universitetet til at udbyde dette undervisningsprogram, men "The imam training project never got off the ground at the Sorbonne and the other section of the University of Paris because professors there thought it would violate *laïcité*, France's legal separation of church and state." Regeringen var interesseret i at få programmet søsat, "as a way to ensure imams in France are properly educated. It thinks the fact that 3/4 of the 1,200 imams in France are not French citizens, 1/3 of them don't speak French and almost all have little or no real religious training is a potential source of radical ideology."¹⁰

Tyskland:

Den tyske regering besluttede i 2010, at den ville finde midler til, at tre statsuniversiteter kunne uddanne imamer og religiøse lærere, nemlig Osnabrück, som allerede i 2010 åbnede et kursus for imamer med 30 studerende, og Tübingen og Münster universiteter, der if. planerne skulle åbne programmer i efteråret 2011. "We want as many imams as possible to be educated in Germany," said Education Minister Annette Schavan on Thursday. "Imams are bridge builders between their congregations and the communities in which their mosques stand."¹¹ I en forelæsning på Københavns Universitet den 13. april 2011 med titlen "Introducing Islamic Theology at German Universities, Aims and Procedures" konkluderede prof. Albrecht Fuess, at

The process of introduction Islamic theology at German universities is well on its way and it is irreversible. In the years to come even more institutes for Islamic Theology will be founded, especially after the full nationwide implementation of Islamic Religious Education for the 700,000 Muslim pupils in public schools, which calls for approximately 2000 teachers of Islamic Religious Education in the years to come.

However, it will develop in the German institutional framework set by the churches. Security issues and the ongoing immigration debate will contribute as well to its future appearance. German officials and society will look closely at what is taught and researched in the new faculties. Public funding will direct its topics towards a liberal, open-minded and even enlightened Islam. On the other hand one has to predict as well that serious and profound debates will take place as well which will have repercussions in the Muslim world. German Islam will become highly professional and very rich to the envy of its European Muslim neighbouring communities.

Moreover, Islamic theology will provide young Muslims in Germany with a positive approach towards their religion ....¹²

---

¹⁰ Tom Heneghan, "French student imams study at Catholic university". Reuters Faith World. <http://blogs.reuters.com/faithworld/2008/02/01/french-student-imams-study-at-catholic-university/>, February 1, 2008.

¹¹ Reuters Faith World, "German Universities to Train Muslim Imams". 14. Oktober 2010. <http://blogs.reuters.com/faithworld/2010/10/15/german-universities-to-train-muslim-imams-teachers/>.

¹² Albrecht Fuess, "Introducing Islamic Theology at German Universities, Aims and Procedures". Copenhagen University Islam Lectures Series. April 13, 2011.

1.4 Holdningen blandt muslimer mv. til en evt. dansk imam- eller islamuddannelse

Regeringens opfordring til muslimerne

Baggrunden for den undersøgelse om ”Imamuddannelse i Europa – udfordringer og perspektiver”, som Birgitte Schepelern Johansen gennemførte i 2005, var regeringens integrationsudspil ”Initiativ 56” fra 2003, hvor der står, at regeringen

... vil opfordre trossamfundene i Danmark til at drøfte med de relevante universiteter, om det danske samfund i højere grad selv bør sørge for at imødekomme efterspørgslen efter kvalificerede præster i de større trossamfund her i landet. Formålet kunne blandt andet være at undgå, at menigheder vejledes af ukvalificerede præster eller præster med ringe kendskab til det danske samfund.¹³

Trods ordlyden handlede det om imamuddannelse, men som lektor Hans Raun Iversen, Teologisk Fakultet, Københavns Universitet, skriver i forordet til rapporten, så var status den, at ”ingen repræsentanter fra islamiske trossamfund siden har henvendt sig til Københavns Universitet med ønske om en ’imam-uddannelse’. Så vidt vides, har andre universiteter heller ikke modtaget nogen sådan henvendelse”.¹⁴

Når der i 2005 ikke var kommet nogen henvendelse til universiteterne fra repræsentanter for islamiske trossamfund om etablering af en imamuddannelse, forklarer Hans Raun Iversen, at der ikke (på dette tidspunkt) fandtes nogen repræsentativ organisering af de islamiske grupperinger i Danmark (s. 3).

Siden da har der imidlertid fundet en organisering af de muslimske grupperinger sted, i form af Muslimernes Fællesråd og Dansk Muslimsk Union. Derfor kunne det være relevant at undersøge, hvordan holdningerne til en eventuel dansk imamuddannelse er i dag.

Lene Kühles undersøgelse af muslimers holdning til dansk imamuddannelse

Lene Kühle, der i 2005 i arbejdet med bogen ”Moskeer i Danmark” sonderede holdningen til en dansk imamuddannelse, noterer, at ”mangelen på islamisk uddannede personer i Danmark er noget, de færreste muslimer lægger skjul på, og som de fleste – inklusive de ikke-uddannede imamer – beklager”. Og videre, at ”mange ikke-uddannede imamer giver udtryk for, at de gerne så en imamuddannelse i Danmark, så danske muslimer fik mulighed for at erhverve sig den nødvendige viden” (s.157). Grunden er bl.a., at ”de oplever selv helt konkret at komme til kort over for særligt de yngre generationers behov og ser en danskbaseret imamuddannelse som en løsning på det problem” (s. 160).

De uddannede imamer forholder sig mere skeptisk over for en imamuddannelse, der er placeret i Danmark. ”Imamerne er ikke principielt imod at oprette en islamisk uddannelsesinstitution i Danmark, men en sådan skulle betjene sig af undervisere fra den muslimske verden, og de fleste

¹³ http://www.nyidanmark.dk/bibliotek/publikationer/regeringsinitiativer/2003/regeringens_vision_og_strategier/vision_og_strategier/kap04_4.htm

¹⁴ Birgitte Schepelern Johansen, *Imamuddannelse i Europa – udfordringer og perspektiver* (2005), s. 3.

betvivler, at det er muligt.” Deres skepsis hænger også sammen med en modstand mod, at der etableres en imamuddannelse i statsligt regi (s. 160).

Øvrige holdninger

Birgitte Schepelern Johansen fra Institut for Tværkulturelle og Regionale Studier ved Københavns Universitet udtalte om en dansk uddannelse af imamer (i forbindelse med tegningekrisen i 2006), at

Det ville lette processen, hvis man oprettede en bredere uddannelse i islamiske studier, ligesom at kirkens præster jo i første omgang læser teologi på universitetet. Den model har man haft succes med i f.eks. Frankrig og Tyskland, og jeg tror man ville komme længere med en sådan model i Danmark, hvor universiteterne ikke har tradition for at udbyde professionsuddannelser til f.eks. præst eller imam.

Lene Kühle, lektor ved Center for Samtidsreligion ved Aarhus Universitet, er principielt åben for en dansk imamuddannelse, ”men det er en lang og kompliceret proces at lave en uddannelse, der både har autoritet i det muslimske samfund og samtidig accepteres af det officielle danske”.

Jørgen Bæk Simonsen, fra Institut for Tværkulturelle og Regionale Studier ved Københavns Universitet, understreger, at en evt. dansk imamuddannelse ikke giver mening, hvis den er defineret af ikke-muslimer.

Den eneste måde, hvorpå en imamuddannelse kan blive en succes, er, hvis man inddrager det muslimske samfund. ... Der er brug for en åben invitation og åben debat om, hvorvidt vi overhovedet skal have en imamuddannelse og i givet fald, hvordan den så skal se ud.¹⁵

Integrationskonsulent Fahmy al-Majid gav i 2007 udtryk for, at der var behov for en officiel imamuddannelse i Danmark.

Flertallet af imamerne herhjemme har ikke tilstrækkeligt kendskab til dansk kulturhistorie og samfundsforhold. Mange taler ikke engang dansk... En af de største fejl, vi har begået herhjemme, er, at vi ikke har oprettet en imamuddannelse. Vi har brug for nogle højtuddannede repræsentanter for muslimerne i Danmark, som er bedre til at føre en dialog med pressen, med regeringen og med befolkningen. Man kan kun være brobygger mellem den danske og muslimske kultur, hvis man har et ben i hver lejr.¹⁶

På KMS konferencen i november 2011 udtrykte professor Jørgen S. Nielsens, CEIT, sin skepsis mht. det realistiske i at forsøge at etablere en egentlig dansk imamuddannelse.

I forhold til uddannelse af imamer i Danmark vil jeg gerne stille spørgsmålstegn ved, om det kan betale sig at ligge tid og kræfter i det? For hvor mange moskéer har råd til at ansætte en imam? – nok ikke ret mange. Samtidig tror jeg heller ikke, at behovet er der. I stedet kunne man tænke i en form for professionsuddannelse, der har med

¹⁵ Lars Borkink, ”Unge muslimer efterspørger imamuddannelse”. *Information*, den 4. oktober 2012.

¹⁶ Rasmus Bo Sørensen, ”Imamer undgår helst politik”. *Information*, den 25. Juli 2007.

samfundet at gøre. Man kan fx begynde på islamstudiet ved siden af som tillæg til den uddannelse, man er i gang med. Det kan man gøre i Danmark eller i Europa.¹⁷

1.5 Interviews med repræsentanter for muslimske organisationer

Muslimernes Fællesråd

Interview med Asmat Mojaddedi (AM), formand for Muslimerne Fællesråd (MFR), fredag den 20. april 2012

Der er for nylig blevet uddannet to unge muslimer som imamer efter den traditionelle ”mesterlære”-model, som blev brugt i gamle dage. Det er i Muslim Culture Institute på Amerikavej i København. To unge, der er født og opvokset i Danmark, er blevet undervist af moskéens klassisk lærde imamer og af besøgende lærde fra udlandet. Disse to imamer, Abdul Wahid Pedersen og AM, holder på skift prædiken i MFRs nye lokaler i Rødovre. De fire, der prædiker i Rødovre, prædiker alle på dansk, iblandt koranrecitation på arabisk.

Bortset fra de tyrkiske imamer, sendt fra Tyrkiet, er der stort set få højtuddannede imamer. AM forklarer at problemet også er, at hvis man ansætter højtuddannede imamer, har man ikke råd til at give dem en tilsvarende løn.

Målet må være, at alle imamer i Danmark selv kan udforme deres prædikener, dog efter en vejledende ramme. I MFR arbejder man på at udarbejde en vejledning for prædikenen, så den ikke bliver for emotionel. Khutba'en skal efter AMs mening være en åndelig prædiken, der kan gøre folks hjerter bløde og tilnærme dem Gud. Hvis man politiserer prædikenen, vil det gå ud over den åndelige del af budskabet. Politiske spørgsmål kan man behandle og diskutere i andre fora. I khutba'en tager AM udgangspunkt i et bestemt tema, fx tålmodighed, taknemlighed, oprigtighed, pralende religiøsitet, sandfærdighed og lign. emner og inddrager både koranvers, hadith og historier med tilknytning til islams første periode. Målet er at tiltrække folk til at tilnærme sig Gud.

Der er flere unge, som er født og opvokset i Danmark, der i øjeblikket får teologi og imamuddannelse i udlandet, inkl. kvinder, fx AMs datter.

”Flere og flere vil gå den vej. Jeg er kommet til den konklusion, at det ikke på nuværende tidspunkt er realistisk med en dansk imamuddannelse.

DTIS (Dansk Tyrkisk Islamisk Stiftelse) er allerede begyndt at uddanne unge danske muslimer med tyrkisk baggrund i Tyrkiet.

Dette er et vigtigt og fornuftigt skridt.

Vi ønsker SU til de unge, som uddanner sig uden for Danmark – hvis de studerer på et fornuftigt universitet med islamisk uddannelse, dvs. regulære BA/MA-uddannelser.

MFR har planer om at udvikle kurser til at opkvalificere imamer, især hvad angår en bedre forståelse af det danske samfund, den gældende lov og de gældende regler i Danmark.

---

¹⁷ Folkekirke og Religionsmøde, *Rapport fra den sjette konference i Kristent Muslimsk Samtaleforum* (2011). S. 12.

En reel teologisk efteruddannelse af imamer forudsætter, at der kommer nogle meget lærde udefra. I fremtiden skal vi overveje at gøre det bedre. Det ville være en god ide, hvis imamer lærer mere om kristendom.” uddyber AM.

Mht. fængsels- og hospitalsimamer nævner AM tre kriterier:

- Det er vigtigt, at de har en anerkendt uddannelse.
- Det er vigtigere, at de ikke har ekstremistiske holdninger.
- Imamer skal følge en af de fire traditionelle lovskoler.

AM ser følgende som kvalifikationer for imamer:

- De skal have nogenlunde uddannelse.
- De skal have kommunikationsevner og tale flydende dansk.
- Det er vigtigt, at de har en mild tilgang til islam baseret på profetens tradition og ikke en fanatisk tilgang baseret på emotioner og ekstremisme.
- De skal være i stand til at videregive denne milde tilgang til andre.
- De skal have en god karakter og empati.
- Det er vigtigt, at de ikke er ekstremister og ikke tilhører den lille gruppe, som kalder sig salafister.
- Det er vigtigt, hvor de er uddannet (for at undgå ekstremisme).

AM mener, at det ville være en god ide, at staten forlængede DTIS-imamers opholdstilladelse og ønskeligt, hvis der blev indført en slags ”moské-skat”, så man kunne finansiere ansættelse af imamer.

Danish Turkish Islamic Foundation (Diyanet)

Interview with Ahmet Onay (AO), Chairman of Danish Turkish Islamic Foundation (Diyanet) in his office in Glostrup, Friday, April 13, 2012

Ahmet Onay appreciated the initiative taken by KMS to look into theological education.

“We have to invest in the future of our society; we have to collaborate, Christians and Muslims. We like to collaborate, like to discuss things and contribute wherever we can,” AO says.

Today there are 29 imams sent to Denmark from Turkey. All these imams are graduated from a divinity faculty (for five years religious studies). Currently, 5 of them have a PhD, 13 of them have master degrees and the rest are also engaged with some academic works, and 17 of them completed second level of Danish courses in Denmark.

Diyanet-imams may be trained in three different ways:

1. Traditional system in Turkey: Five years training. One year preparation, 4 years in various disciplines plus practical training. Working under supervision of a senior imam. After five years work as an imam, they may apply to be sent abroad. They will have to sit for a written and an oral exam. Then they are evaluated. In Turkey, those selected are given a six months preparation course related to three main areas:

- Country Information: Main figures about the proposed country including brief history, culture, way of living etc., and some outstanding specifications of both region and local inhabitants.
  - Special Religious Issues: On questions related to their work in Denmark. On Christianity. How to respond to questions about food, drinking, homosexuality. What Islamic message to give about such issues, not only to Muslims but also to Christians.
  - Language: Those going to Scandinavia are trained in English.
2. International Divinity Faculty Program: Training of young Turkish immigrants or children of immigrants at a department of religious studies in one of three different universities in Turkey.
- They must be Danish citizens
  - They must be high school graduates or its equivalents
  - Five years studies in religious studies on a special international line scholarship paid by the Danish Turkish Islamic Foundation. For both men and women. After completion they are free to choose career: Imam, hospital chaplain, prison chaplain, religious instructor in school. Today there are seven from Denmark, but we need many more.
3. Training in a department of religious studies, which was established by one of Turkish and German or France universities in Germany or France (Strassbourg) accordingly. These programs work in a partnership manner through exchanging lecturers and so on.

“Today Diyanet imams may stay in Denmark for five years. Some of them may like to stay in Denmark if they were given a chance. The legislation ought to be changed so imams can stay longer than five years.

Who will pay the salary for those trained acc. to model 2? Ideally a religious tax may be introduced or a system like salary of vicars may be introduced or the community may pay,” AO proposes.

Concerning requirements on Islamic education AO highlights two criteria:

- The content of Islamic education must be given in its authenticity. It should not be designed for the sake of a security purpose or an integration objective, like a social engineering.
- The community requires a good practising Muslim both graduates and their lecturers particularly in Islamic theology like Quran, *tafsir*, *hadith*, creed and so on. (and their religious and moral qualifications) for them to accept candidates coming from this institution.

AO would be ready to consider joint work about preparing imams to come to Denmark. Lecturers could come from Denmark to assist in preparing imams to go to work in Denmark.

Further training of imams in Denmark:

Danish Turkish Islamic Foundation has conducted a number of one day seminars for imams in Denmark four to six times per year (Leaders of mosque societies and women and youngster activity branch representatives also attend these seminars). Moreover, last year in cooperation with Jørgen S. Nielsen, Lissi Rasmussen, Naveed Baig, Safet Bektovic and others, one day seminars were given

every week during April and May 2011. Topics: Islam in Denmark, Muslim groups in Denmark, private schools, hospital and prison consultancies, health care etc.

Dialogue:

“At the public level, there is no point to discuss political, theological and demagogical issues. We each have our beliefs and dogmas and no need to discuss these, and it is useless to overcome one to another. But very useful to have dialogue about practical things concerning our way of living and social and community affairs”

Training of Imams in Denmark:

AO does not believe in social engineering. But says that it may come naturally as some of the Danish students trained in international program in Turkey reach an academic level (PhD) where they can be entrusted to teach others here in Denmark.

“The basis for our cooperation is that we see each other – Christians and Muslims – as human beings.

It is a problem in Denmark that anybody can call himself an imam. There are no common standard. We are ready to help other Muslim communities in training their imams, if they want to, in Turkey or in Europe.”

Considering current social events and the community issues, religious/social messages in Khutbas are prepared for every Friday by a committee of imams who work in Denmark, and distributed to all mosques. All imams will then read this sermon aloud.

Imam Ali Islamic Centre

Interview med imam S. Khademi, Imam Ali Islamic Centre, Vibevej, København, onsdag den 25. april 2012

Omkring emner som uddannelse har vi mange erfaringer og meget at sige.

Mustafa universitetet i Qom har studerende fra over 95 lande. Man kan bruge deres erfaringer i udvikling af islamuddannelser.

Det er et problem i det danske samfund, at mange af dem, der siger, at de er imamer, ikke har nogen dokumenterede uddannelser, der kvalificerer dem til at være imamer.

Jeg har studeret og undervist i islam i 25 år, har en doktorgrad i *fikh* og *tafsir*. Alligevel kan jeg ikke tillade mig at sige, at jeg ved alt om islam.

Nogle såkaldte imamer har en ekstrem holdning, som er skadelig for det danske samfund. Nogle af dem har ikke nogen uddannelse, andre er uddannet i Medina, Saudi Arabien, eller i Pakistan og har wahhabistiske holdninger og er farlige for samfundet. Også Hizb ut-Tahrir er en trussel mod det danske samfund. Vi bliver nødt til at sætte en stopper for disse ekstremistiske holdninger, som er en trussel mod Danmark. Disse ekstremistiske imamer giver deres holdninger videre til muslimske grupper i Danmark

Hvis der skal etableres en imamuddannelse i Danmark, så må man trække på sunni-muslimske lærde fra Al-Azhar universitetet i Egypten og shi'a-muslimske lærde fra Mustafa universitetet i Qom (der har afdelinger i andre dele af verden). Hvis man skal etablere en uddannelse i Danmark, er det vigtigt at se, hvordan man underviser disse steder.

Der burde være kurser for imamer. Imamer skal lære det danske sprog, dansk historie, dansk lovgivning. Profeten siger: søg viden fra fødsel til død. Der er ikke noget galt ved, at imamer skal hen og lære noget nyt. Jeg studerer hele tiden og har alligevel behov for at studere videre.

Den eneste mulighed for at etablere en islamuddannelse i Danmark er at få lærere ind fra udlandet. Generelt er imamers niveau i Danmark ikke så højt i dag, at de kan undervise på en sådan uddannelse. En sådan islamuddannelse skal ikke kun være for imamer, men være en mere generel uddannelse i islam, som også kan tiltrække andre.

Det eneste land, hvor man har gjort noget ved imamuddannelse, er England og til en vis grad Frankrig. Årsagen er, at de har en forhistorie med kontakt til muslimske lande.

Der er i dag ca. 8 personer fra det shi'a-muslimske miljø i Danmark, som har studeret islam på et højt niveau, selvom de ikke er færdiguddannede endnu. Der er 10 personer, som er født og opvokset her i Danmark, som p.t. studerer islam på Mustafa universitetet i Qom. De kan senere bidrage til islamundervisningen her i Danmark. De taler det danske sprog, kender danske historie og kultur og kan blive vigtige for en sådan islamuddannelse i Danmark i fremtiden. Nogle af dem er etniske danskere (konvertitter). I den henseende tegner fremtiden lys.

Om maks. 30 år vil der ikke være noget muslimsk center, hvor der bliver talt arabisk, urdu eller persisk. Den nuværende generation på 50+ år er om 30 år væk. Vore børn taler dansk og er danskere. Fremover kan vi gøre brug af dem, der er opvokset i Danmark og har studeret i udlandet, så der ikke længere vil være behov for at hente udlændinge til Danmark for at undervise.

Imamer skal også have undervisning i kristendom.

Der kan etableres et uddannelsessamarbejde mellem universiteter fx i København og Qom. Der er også mulighed for online-studier. Uddannelsesniveaet skal være højt.

De fleste, der studerer islam på Mustafa universitetet, er sunni-muslimer. De kommer som sunni-muslimer og rejser efter studierne hjem som sunni-muslimer. Vi har principper, som sunni og shi'a er fælles om: Koranen, profeten, Gud, dommedag. Vor uenighed handler om profetens efterfølgere (kaliffer).

For over 50 år siden blev der skabt shi'a kurser på Al-Azhar, og der blev også sendt sunni-undervisere til Qom. Det blev afsluttet pga. politiske emner efter revolutionen. Problemet er ved at blive løst igen. Jeg har skrevet en afhandling, som er blevet accepteret. Den handler om insemination, når et par ikke kan få et barn. Den er godkendt i Qom og sendt videre til Al-Azhar.

Der er behov for kortere kurser for imamer i Danmark. Det er vigtigt, at imamer har kendskab til landet og dets kultur. Imamer burde også have kendskab til psykologi. Det er en imams pligt at lade folk gøre brug af ham. Det er hans pligt at fortælle, at man skal samarbejde mellem kristne og muslimer.

2. Det danske samfunds behov for imam- eller islamuddannelse

I det danske samfund er der opstået en tradition for en særlig gejstlig betjening på en række samfundsinstitutioner, nemlig fængselsvæsenet, sygehusvæsenet, forsvaret og de højere uddannelser. I disse institutioner virker i dag en række institutionspræster (som man i engelsktalende lande ville kalde ”chaplains”) under tilsyn af biskopperne i fuldtids- eller deltidsstillinger. De fleste af disse institutionspræster er ansat og lønnet af folkekirken. Siden 2007 har lønnen til disse institutionspræster – i kirkeministeriets terminologi kaldet særpræster – været ordnet på samme måde som lønnen til sognepræster, dvs. at 60% har været betalt af folkekirkens fællesfond og 40% af staten. I 2006 var der, hvad der svarede til ca. 99 præstestillinger på dette område.

Efterhånden som der kommer flere og flere borgere med en anden religiøs baggrund en kristendom ind på ovennævnte institutioner, synliggøres behovet for en gejstlig betjening af disse, af muslimer, som i dag udgør over 4 % af befolkningen. Det er derfor forventeligt, at der ikke kun fra muslimers side men også fra disse institutioners og hele samfundets side efterspørges imamer, som har de uddannelsesmæssige forudsætninger for at kunne varetage sådanne gejstlige opgaver i disse sammenhænge.

I det følgende fokuseres der kun på de to af områderne, nemlig fængselsvæsenet og hospitalsvæsenet, men det må formodes, at der også er tilsvarende behov inden for de øvrige institutioner.

2.1 Fængselsimamer

Den lovmæssige baggrund for gejstlig betjening af indsatte med muslimsk baggrund

If. ”De Europæiske Fængselsregler fra 11. januar 2006” har de indsatte ”ret til at tænke frit og til samvittigheds- og religionsfrihed”, dvs.

”29.1 De indsatte har ret til at tænke frit og til samvittigheds- og religionsfrihed skal respekteres.

29.2 Opholdsvilkårene skal så vidt muligt organiseres således, at de indsatte kan praktisere deres religion og følge deres tro, deltage i gudstjenester eller møder, der ledes af godkendte repræsentanter for den pågældende religion eller tro, modtage ukontrollerede besøg af disse repræsentanter for deres religion eller tro samt have bøger eller litteratur vedrørende deres religion eller tro i deres besiddelse.

29.3 De indsatte må ikke tvinges til at praktisere en religion eller en tro, deltage i gudstjenester eller religiøse møder, deltage i religiøse skikke eller modtage besøg af en repræsentant for en religion eller en tro.”

If. ”Straffuldbyrdsloven” par. 35 stk. 2 har en indsat i et dansk fængsel ”ret til samtale med en præst eller lignende fra sin egen tro”. Derfor er der da også til alle landets 16 fængsler og 36 arresthuse knyttet fængselspræster. En undersøgelse fra

2006 viste, at 19% af alle indsatte var muslimer¹⁸, og derfor er der i dag også brug for fængselsimamer.

Fængselsimamer i 2006 – en oversigt

I 2006 var status for betjeningen af muslimer i danske fængsler som flg.¹⁹

Lukkede fængsler:

- Vridløselille (30 t/ugtl.)
- Nyborg (3 t/ugtl.)
- Ringe (14 t/mdl.)
- Horsens – imam tilkaldes efter behov
- Midtjylland (det lukkede afsnit) – imam tilkaldes efter behov
- Anstalten ved Herstedvester – imam tilkaldes efter behov

De deltidsansatte imamer aflønnes af Kriminalforsorgen.

Åbne fængsler:

- Nogle fængsler transporterer indsatte til nærliggende moské mhp. deltagelse i fredagsbøn.
- Andre fængsler hidkalder imam fra nærområdet mhp. fredagsbøn i fængslet.
I nogle tilfælde dækker fængslet transportudgifter for hidkaldt imam.

Arresthuse:

- Imam tilkaldes efter behov. I visse tilfælde dækkes transportudgiften.

Københavns Fængsler:

- Siden 1996 har der været ansat en imam på fuld tid, udgifter hertil afholdt af Kriminalforsorgen.

I dag er der fire fængselsimamer ansat v. danske fængsler.

Fængselsimamers uddannelse

Der er i dag ingen specifikke krav til fængselsimamers uddannelse. I praksis har de ansatte imamers uddannelsesbaggrund varieret:

- Jan Leon Soudari-Hansen (Abu Yousuf al-Funi), som siden 1997 arbejdede som konsulent på deltid ved Københavns Fængsler, blev i 2002 som den første fængselsimam fastansat på

---

¹⁸ Kriminalforsorgen, "Gejstlig betjening af indsatte, der tilhører andre trossamfund end den evangelisk-lutherske danske folkekirke", 2006, s. 4.

¹⁹ Oplysningerne er hentet fra Kriminalforsorgen, "Gejstlig betjening af indsatte, der tilhører andre trossamfund end den evangelisk-lutherske danske folkekirke", 2006.

fuldtid ved Vestre Fængsel, hvor omkring en tredjedel af de indsatte havde muslimsk baggrund, hvor han arbejdede frem til sin død i 2012. Han var uddannet cand. mag. og har studeret islam i Saudi Arabien i seks år.²⁰

- Abu Bashar, der var ansat som fængselsimam ved Nyborg Statsfængsel 2002-2007, er uddannet i Libanon.
- Naveed Baig, der i en periode var ansat som fængselsimam ved Københavns Fængsler, har dels en imamuddannelse fra Pakistan og en ”chaplain”-uddannelse fra Leicester.
- Mohammed El Sayed Abdou, der siden 2006 har været fængselsimam i Ringe Statsfængsel, er uddannet som jurist og har læst islam i Egypten.
- Waseem Hussain, der siden november 2011 har været ansat i en fuldtidsstilling ved Københavns Fængsler, har en 3-årig teologisk uddannelse fra Jordan.
- Fatih Alev, der i år blevet ansat på deltid ved Blegdamsvejens Fængsel, har ikke nogen formel, islamisk teologisk uddannelse.

Anbefalinger og politiske initiativer mht. gejstlig betjening af muslimske indsatte

I marts 2006 nedsatte Direktoratet for Kriminalforsorgen en arbejdsgruppe med henblik på dels at undersøge grundlaget for anden gejstlig betjening og dels at udarbejde en vejledning herom for indsatte, der er tilknyttet andre trossamfund/trosretninger – på tilsvarende vis, som der i 2005 blev udarbejdet en vejledning for indsatte, der er tilknyttet den evangelisk-lutherske danske folkekirke. Det har endvidere været formålet at sikre en mere ensartet gejstlig betjening af indsatte, der er tilknyttet andre trossamfund/trosretninger i fængsler og arresthuse. Arbejdsgruppen har set det som sit overordnede mål at beskrive en minimumsstandard for den gejstlige betjening med retningslinjer for, hvorledes straffuldbyrdeslovens § 35 ”præst eller lignende” skal defineres, for normering og for ansættelse og introduktion af præster eller lignende fra andre trossamfund/trosretninger.²¹

Lukkede fængsler. Arbejdsgruppen anbefaler, at der i statsfængslerne Vridsløselille, Nyborg, Ringe og Horsens/Østjylland ansættes en imam på deltid med ca. 15 timer pr. måned med henblik på varetagelse af fredagsbøn/fællesbøn, sjælesorg/personlige samtaler og eventuelt studiekredsaktivitet med indsatte. Arbejdsgruppen anbefaler, at der til de lukkede afsnit i statsfængslerne Midtjylland og Kragshovede ansættes imamer med 5-10 timer pr. måned til de samme arbejdsopgaver, som er nævnt ovenfor.

Åbne fængsler. Arbejdsgruppen anbefaler, at den gejstlige betjening af indsatte i åbne fængsler som udgangspunkt sker ved udgang fra fængslet. Hvis udgang ikke kan finde sted fx af disciplinære årsager, anbefaler arbejdsgruppen, at den gejstlige betjening sker ved en ad hoc tilkaldt imam.

²⁰ Malene Fenger-Grøndahl, ”Fængsel fastansætter imam”. *Information*, den 1. Maj 2002. ”Fængselsimam: Resocialisering er min vigtigste opgave”. Ny I Danmark, 2008.

²¹ Kriminalforsorgen, ”Gejstlig betjening af indsatte, der tilhører andre trossamfund end den evangelisk-lutherske danske folkekirke”, 2006, s. 2.

Arresthuse. Arbejdsgruppen anbefaler, at der til de otte største arresthuse med en kapacitet på mere end 40 ansættes imamer 5-10 timer pr. måned.

For alle andre arresthuse anbefaler arbejdsgruppen, at den gejstlige betjening sker ved ad hoc tilkaldte imamer.

Københavns Fængsler og Sandholmløjren. Arbejdsgruppen anbefaler, at der til varetagelse af den muslimske, gejstlige betjening af indsatte/frihedsberøvede i disse to institutioner ansættes 1½ årsværk, og at årsværkene placeres på Københavns Fængsler med en forpligtelse til at betjene Sandholmløjren. Når arbejdsgruppen anbefaler denne løsning, hænger det sammen med, at antallet af frihedsberøvede med muslimsk baggrund i Sandholmløjren ofte er meget svingende. I perioder med et lavt antal frihedsberøvede vil det ½ årsværk kunne supplere den fuldtidsansatte imam på Københavns Fængsler, der har et stort og stadigt stigende antal muslimske indsatte.

Rapporten anbefaler, ”at gejstlige handlinger, så som fredagsbønnen/fællesbønnen som altovervejende udgangspunkt foregår på dansk, både fordi det foregår i Danmark, i danske institutioner og af hensyn til orden og sikkerhed i institutionerne. Det er en grundforudsætning, at selve bønnen skal siges på arabisk, men at selve prædikenen skal ske på dansk.”

Arbejdsgruppen anbefaler, at der ansættes imamer på fuld tid eller deltid.

Ud over gejstlig betjening af de muslimske indsatte er det arbejdsgruppens opfattelse og forventning, at de ansatte imamer kan være rådgivende i religiøse, muslimske spørgsmål i forhold til fængselsledelserne og øvrige ansatte. Arbejdsgruppen anbefaler, at der ansættes imamer i lukkede fængsler, i åbne fængsler med lukkede enheder, i de otte største arresthuse, på Københavns Fængsler og i Institutionen for frihedsberøvede asylansøgere i Sandholmløjren (Sandholmløjren).

Det anbefales, ”at de gejstlige repræsentanter, som ansættes, som udgangspunkt skal være tilknyttet et anerkendt/godkendt trossamfund. Da imamer kan have funktion som rollemodel for muslimske indsatte, er det vigtigt, at disse personers danskfærdigheder, kendskab til Kriminalforsorgen og viden om og indsigt i danske samfundsforhold afdækkes.”

I de følgende år kom der meget fokus på radikaliserings og ekstremisme. I en rapport fra Dansk Institut for Internationale Studier fra 2008, ”Radikaliserings i danske fængsler”, er konklusionen den, at den bedste indsats Kriminalforsorgen kan gøre for at forhindre radikaliserings i danske fængsler, er at ansætte flere kvalificerede imamer og tilbyde bedre forhold to praktiserende muslimer.

Derfor er det vigtigt, at der i fængslerne er en god og stabil repræsentation af imamer, der kan formidle en inkluderende religionsforståelse over for de indsatte, således at de ikke bruger deres religiøsitet til at tage afstand fra det omkringliggende samfund. En mærkbar tilstedeværelse af en imam i fængslet vil ligeledes gøre det sværere for andre indsatte med et radikalt religiøst verdensbillede at påtage sig en autoritativ rolle over for de unge konvertitter. Dette kræver et øget fokus og en koordineret indsats på

området.²²

I 2008 blev der fra politisk side indgået en aftale om, at der skulle etableres et flerårigt projekt til ”bekæmpelse af ekstremisme og radikaliserings”. Om projektets baggrund og formål siges det, at

- Projektet skal ses i sammenhæng med implementering af rapport om gejstlig betjening af indsatte, der tilhører andre trossamfund end den evangelisk-lutherske danske folkekirke, hvor der inden årets udgang skal udarbejdes retningslinjer for ansættelse/tilknytning af gejstlige repræsentanter og retningslinjer for indsattes udøvelse af religion.
- Efter straffuldbyrdsloven og De Europæiske Fængselsregler har indsatte ret til at deltage i gudstjenester med en præst eller lignende fra eget trossamfund. Både præster i Folkekirken og forkyndere fra andre trossamfund spiller en vigtig rolle i fængselslivet, der for mange indsatte er forbundet med usikkerhed og psykiske belastninger. Det er imidlertid helt afgørende, at trosdyrkelse og forkyndelse i fængslerne foregår på en sådan måde, at forkyndelsen bidrager til at modvirke enhver form for ekstremisme og radikaliserings, og at fængslernes ledelse har mulighed for at kontrollere dette.
- Gejstlige, herunder imamer, der virker i fængslerne, skal underkastes en grundig godkendelsesprocedure, som sikrer de nødvendige danskfærdigheder, kendskab til Kriminalforsorgen og viden om og indsigt i danske samfundsforhold. Personalet i fængslerne skal have mulighed for at følge med i alle gejstlige handlinger og eventuelt optage disse, hvis det skønnes nødvendigt, fx med henblik på oversættelse. Vedkommendes holdninger til Kriminalforsorgens arbejde skal vurderes, og der skal foretages en egentlig sikkerhedsvurdering i hvert enkelt tilfælde.
- Formålet med projektet er at udarbejde en godkendelsesprocedure i forbindelse med ansættelse/tilknytning af gejstlige repræsentanter samt indstilling om den løbende kontrol af gejstlige handlinger, evt. i form af mulighed for optagelse og evt. oversættelse.²³

I projektindstillingen (fra juni 2009) vedr. dette projekt foreslår projektgruppen, at

de gejstlige repræsentanter [for islam] bør ansættes, da en kontrakt har en psykologisk forpligtende virkning. En ansættelse sender desuden signal om, at man ønsker, at imamerne skal være en del af Kriminalforsorgen, og samtidig er det med til at sikre en forventningsafstemning mellem de ansatte og Kriminalforsorgen.

For at sikre et tilsyn med fængselsimamer – ligesom biskopperne fører tilsyn med fængselspræsterne – foreslås det, at der etableres et ekspertudvalg, som de lokale ansættelsesudvalg kan rådføre sig med.

Projektgruppen foreslår, at eksperterne er en repræsentant fra f.eks. Muslimernes

---

²² Jon A. Olsen, ”Radikaliserings i danske fængsler – Hvad sker der, og hvad kan der gøres?” Danish Institute for International Studies, Januar 2008. Forside.

²³ Justitsministeriet, Direktoratet for Kriminalforsorgen, Projektbeskrivelse for Fleråraaftaleprojekt: 3.1. Bekæmpelse af ekstremisme og radikaliserings. Projektansvarlig: Straffuldbyrdsloveskontoret” (27. Juni 2008).

Fællesråd og en sagkyndig fra universitetsverdenen, som ansættelsesudvalget kan rådføre sig med og bruge som sparring i forbindelse med afklaringen af ansøgerens religiøse kvalifikationer, herunder ansøgerens evne til at anvende religionen i dialogen med den indsatte, sætte religionen i en samfundsmæssig kontekst, risiko for ekstremisme og radikaliserings mv.

Med hensyn til ansættelsesvilkår anbefaler projektgruppen,

at de gejstlige repræsentanter ansættes tidsbegrænset med mulighed for fastansættelse, således at man sikrer, at der skete en forhandling af kontrakten efter en periode, så ansættelsesforholdet kan evalueres. Stillingen som imam i Kriminalforsorgen foreslås tidsbegrænset i indtil 2 år med mulighed for eventuel fastansættelse. De første 3 måneder af ansættelsesforholdet er prøvetid og ansættelsesforholdet kan i denne periode bringes til ophør med 14 dages varsel fra Kriminalforsorgens side. Projektgruppen er blevet gjort opmærksom på, at det er tvivlsomt, hvorvidt en stilling med en normering mindre end ca. 1/2 årsværk, er attraktiv, hvorfor en regionsmodel, hvor en imam betjener flere institutioner, kan være en mulighed.

Mht. krav til kvalifikationer for fængselsimamer ønskede projektgruppen

oprindeligt at stille uddannelsesmæssige krav til de gejstlige (imamerne) samt krav om, at de som udgangspunkt skulle tilhøre et anerkendt/godkendt trossamfund. Projektgruppen er blevet opmærksom på, at det kan blive overordentlig svært at få disse krav opfyldt, og finder, at en individuel vurdering af den gejstlige er vigtigere, end at den pågældende tilhører et godkendt trossamfund.

Ansættelsessamtalerne skal afdække,

hvorvidt ansøgeren har uddannelsesmæssig baggrund og erfaring med sjælesorgssamtaler/den personlige samtale. Ansættelsesudvalget kan stille krav om, at ansøgeren enten har en sådan uddannelsesmæssig baggrund eller erhverver sig den sideløbende med ansættelsen. Under ansættelsessamtalen skal ansøgerens dansk kundskaber endvidere vurderes, da alle gejstlige handlinger som udgangspunkt skal foregå på dansk.

Med de meget forskellige muslimske trosretninger i Danmark er det vigtigt,

at imamen kan manøvrere i dette brogede felt, hvorfor projektgruppen finder, at man kan tillægge ansøgerens sociale og kulturelle kompetencer samt evne til at vide, hvor i de religiøse tekster man kan søge efter svar, eller hvem man kan rådføre sig med, større vægt end f.eks. formelle uddannelsesmæssige kompetencer. Projektgruppen finder dog, at solid faglig fundering er vigtig for at blive respekteret og anerkendt som religiøs forkynder. Det forhold, at der findes mange forskellige muslimske trosretninger, er ikke til hinder for, at der i fængslerne kun tilknyttes én imam, som kan yde bistand til alle de muslimske indsatte i institutionen.²⁴

I et svar fra justitsminister Morten Bødskov på et spørgsmål fra Martin Henriksen, Dansk

---

²⁴ Justitsministeriet, Direktoratet of Kriminalforsorgen, ”Projektindstilling vedrørende bekæmpelse af ekstremisme og radikaliserings. Projekt nr.: 3.1” (19. juni 2009).

Folkeparti, om radikalisering af muslimer i fængsler og problemet med ekstreme fængselsimamer, hvor han beder ministeren genoverveje regeringens opbakning til fængselsimamer i danske fængsler, redegør ministeren de sidste fire års rapporter og initiativer mht. radikalisering i fængsler og oplyser bl.a., at regler for ansættelse, herunder en særlig godkendelsesprocedure, vedrørende imamer mv. vil træde i kraft medio 2012.²⁵

Mentorordning for indsatte

Islamisk-Kristent Studieceter har i samarbejde med foreningen Vores Unge taget initiativ til Projekt Katalysator for indsatte og eks-indsatte unge, særligt med etnisk baggrund, i Københavnsområdet, dvs. primært Vestre og Blegdamsvejens Fængsel, Vridsløselille og Herstedvester. Projektledere er fængselsimam Waseem Hussain, fængselspræst og leder af IKS, Lissi Rasmussen og leder af "Vores Unge", Jan Mansur Hussain. Målet er at opbygge et fast samlingssted på Indre Nørrebro, hvortil fængselspræster og imamer og andet fængselspersonale kan henvise unge indsatte primært med etnisk baggrund, der har besluttet at forlade det kriminelle miljø. Der knyttes en mentor til den unge, mens han stadig sidder i fængsel.²⁶ Dette arbejde kan ses som et supplement til eller i forlængelse af fængselspræsternes og fængselsimamernes arbejde.

Holdninger til fængselsimamers uddannelse

I et møde på Københavns Fængsler i 2006 gav fængselsimamerne Jan Leon Soudari-Hansen og Mohammed El Sayed Abdou udtryk for den opfattelse,

at der skal stilles krav til de imamer, som bliver ansat i Kriminalforsorgen. Det er vigtigt, at de har forståelse for deres tavshedspligt og den respekteres. Desuden er kendskab til og forståelse for det danske samfund af stor betydning, da imamens funktion i et fængsel også er at kunne gå i dialog og clinch med de indsatte. Det betyder, at der ikke bør ansættes en imam, som kommer direkte fra udlandet.

Ved samme møde foreslog Jan Leon Soudari-Hansen,

at der centralt blev ansat en person, hvis opgaver skulle være at løse religiøse problemstillinger for an- og indsatte på landsplan på samme måde, som man har gjort det i England, hvor der centralt er ansat 3 imamer på fuld tid. Det er Leons opfattelse, at personen ikke nødvendigvis skal være imam. Vedkommende skulle lave et netværk med henvisninger til, hvor Kriminalforsorgens institutioner kan finde navne på "godkendte" religiøse personer, som institutionerne kan tilkalde.²⁷

Saliha Marie Fettah, som på Syddansk Universitet forsker i mellemøstlige forhold og har specialiseret sig særligt i kvinders vilkår, og som tidligere har bl.a. undervist indsatte i Nyborg Statsfængsel i arabisk, efterlyser en dansk imamuddannelse, så man kan stille de samme krav til imamer, som man i dag gør til præster. Baggrunden er en kritik af en fængselsimam, der var

---

²⁵ Spørgsmål nr. 210 (Alm. Del) fra Folketingets Udvalg for Udlændinge og Integrationspolitik 31. januar 2012. Svar fra justitsministeren 2. marts 2012

²⁶ Mail fra Lissi Rasmussen den 25. april 2012

²⁷ Rapport om gejstlig betjening af indsatte, der tilhører andre trossamfund end den evangelisk-lutherske danske folkekirke (2006), Bilag 2 "Referat af mødet på Københavns Fængsler den 14. juni med to imamer"

uddannet i Saudi Arabien og derfor stærkt påvirket af wahhabismen.²⁸

Imam Naveed Baig, der selv tidligere har været fængselsimam, og som ved siden af sin imamuddannelse fra Pakistan har taget en uddannelse i Leicester for ”chaplains”, er af den opfattelse, at det er nødvendigt at få ansat flere fængselsimamer, ”men det skal gøres med måde og med bedre struktur. Det skal være kompetente og kvalificerede imamer, ligesom det skal være kvalificerede mennesker, man ansætter i andre faggrupper i fængselssystemet.”²⁹

2.2 Hospitalsimamer

Ved landets hospitaler og sygehuse er der i dag ansat ca. 100 sygehus- eller hospitalspræster, de allerfleste på deltid med varierende beskæftigelsesgrad. Det er først inden for de senere år, at man har begyndt at forholde sig til, at også patienter med muslimsk baggrund har brug for en særlig gejstlig betjening.

I august 2009 blev Den Danske Kvalitetsmodel, som er et nationalt og tværgående kvalitetsudviklingssystem for sundhedsvæsenet, der udvikles i et samarbejde mellem stat, regioner, kommuner og erhvervsliv, udsendt af Institut for Kvalitetssikring og Akkreditering i Sundhedsvæsenet til alle offentlige og private hospitaler mhp. implementering. Akkrediteringsstandard 2.1.4 har titlen ”Religiøs og kulturel støtte til patienter”. Standarden går ud på, at ”institutionen respekterer og understøtter patientens religiøse og kulturelle behov”, og målet er, ”at sikre, at institutionens ydelser tager højde for patientens og pårørendes religiøse og kulturelle behov.” Her vejledes man om retningslinjer, som ”omfatter fx institutionens tilbud til opfyldelse af patientens kostønsker, håndtering af patientens blufærdighed, pastoral støtte og religiøse behov ved dødsfald”.³⁰

Bl.a. på basis heraf måtte man forvente, at sundhedsvæsenet lagde til rette for en gejstlig betjening af muslimske patienter, fx gennem ansættelse af hospitalsimamer. Ved landets hospitaler og sygehuse er der i dag som tidligere nævnt ansat omkring 100 sygehus- eller hospitalspræster med varierende beskæftigelsesgrad, mens der p.t. ikke er nogen hospitalsimamer ansat. I de senere år er man dog begyndt så småt at forholde sig til, at også patienter med muslimsk baggrund har brug for en særlig gejstlig betjening.

Etnisk Ressourceteam

I 2003 blev Islamisk-Kristent Studiecenter (IKS) kontaktet af to hospitalspræster mhp. samarbejde om sjælesorg blandt muslimske patienter, og efterfølgende etablerede IKS en ressourceliste med 10 muslimer med forskellig etnisk baggrund, heraf 4 imamer med særlige evner til at tale med mennesker i krise, som personalet på Herlev Hospital og Glostrup Sygehus kunne trække på. Det

²⁸ Agnete Stoffregen, ”Fængselsimam opfordrer til kvindeundertrykkelse”. *Jyllands-Posten*, den 2. februar 2010.

²⁹ Naveed Baig, ”Tidligere fængselsimam: Ansæt flere kompetente fængselsimamer”. *Religion.dk*, den 30. januar 2012.

³⁰ <http://ikas.dk/Sygehuse/Akkrediteringsstandarder-for-sygehuse/Generelle-patientforl%C3%B8sstandarder-%2816%29/Patientinddragelse-%284%29/2.1.4-Religi%C3%B8s-og-kulturel-st%C3%B8tte-til-patienter-%284%29.aspx>

har ført til dannelse af Etnisk Ressourceteam.³¹ Projektets sigte var:

- At patienter og pårørende får mulighed for at tale med et menneske, der forstår deres baggrund, og at personalet får den hjælp og støtte, de har brug for i forhold til at varetage patienternes behov.
- At de frivillige med forskellig etnisk baggrund bliver bedre i stand til at samtale med mennesker i krisesituationer og formidle deres erfaringer og viden til andre og dermed inspirerer til, at andre tager lignende opgaver op.
- At der skabes en bedre forståelse blandt sundhedspersonaler for de problemer, der kan opstå i forbindelse med muslimske indlagte, og at hospitalspersonalet dermed bliver bedre i stand til at varetage arbejdet med patienter, der har muslimsk baggrund.

Kort sagt, var der her tale om, at Etnisk Ressourceteam på frivillig basis tog opgaver op, som, man måtte forvente, ville blive løst af hospitalsimamer!

Fra 2005 til 2008 blev Etnisk Ressourceteam integreret i københavnske hospitalers virke, og ordningen blev endog godkendt på direktionniveau. I 2008-11 blev der gennemført et egentligt projekt i et samarbejde mellem Rigshospitalet, Herlev Hospital og Islamisk-Kristent Studieceter og med Naveed Baig som koordinator for projektet. Projektet afsluttedes og en fast ordning introduceredes fra 2011 forankret i Rigshospitalet og med Naveed Baig ansat som koordinator for Etnisk Ressourceteam på fire københavnske hospitaler.³²

Hospitalsimamer

Der er i dag ingen hospitalsimamer ansat i det danske sygehusvæsen. Hospitalspræster og andre kan på opfordring tilkalde imamer fra de lokale moskéer. I 2007 blev imam Naveed Baig ansat på Rigshospitalet som leder af projekt ”Etnisk ressourceteam” og havde i en periode titel af hospitalsiman, men i hans nuværende ansættelse på deltid er hans titel projektleder og koordinator for det etniske ressourceteam.³³

Krav til uddannelse af hospitalsimamer

P.t. er der ingen retningslinjer for evt. ansættelse og uddannelse af hospitalsimamer.

Til sammenligning kan nævnes, at der til hospitals- og sygehuspræster stilles samme uddannelseskraav som til sognepræster. Desuden får de tilbud om en 2-årige efteruddannelse, som de fleste vælger. Uddannelsen, der udbydes af Teologisk Pædagogisk Center, foregår over 2 år med internatskurser.

---

³¹ ”Etnisk Ressourceteam hører under IKS og består af 20 mænd og kvinder i forskellige aldre og med forskellig etnisk og religiøs baggrund. De har alle gennemgået kurser i omsorgsarbejde og er blevet udvalgt efter modenhed og evne til at samtale med mennesker. ... En ressourceperson kan tilkaldes til hospitaler i Københavnsområdet efter ønske fra en patient, dennes pårørende eller sygehuspersonalet” (Naveed Baig, Den muslimske patient. En indføring i emner relateret til mødet mellem muslimer og ansatte i sundhedsvæsenet”. Islamisk-Kristent Studieceter. 2007, s. 2.

³² Etnisk Ressourceteam, ”Omsorg og støtte til patienter og pårørende med etnisk minoritetsbaggrund på danske hospitaler. Rapport om Etnisk Ressourceteams projektperiode 2008-2011” (2011).

³³ Naveed Baig m.fl. (red.), *Tro, omsorg og interkultur: erfaringer fra social- og sundhedsområdet*.

Behov for hospitalsimamer

Allerede i 2003 udtalte Tom Andersen Kjær, der er hospitalspræst på Herlev Hospital:

Vi har i stigende grad brug for kompetente imamer, som kan mere end deres koran, og som har fornemmelse for den virkelighed, etniske patienter befinder sig i på et dansk sygehus. Nogle etniske patienter tror for eksempel ikke, de må tage medicin, fordi det er imod Allahs vilje. I de situationer er det en stor fordel at have en imam, der kan fortælle, at de har brug for medicinen, og at det ikke strider mod deres religion.³⁴

I 2007 udtalte hospitalspræst Henning Nabe-Nielsen, at

Efterspørgslen er stor både fra patienter og hospitalets personale, som ikke altid forstår de muslimske patienters vaner og ritualer. Der er rigtig mange unge indvandrere indlagt, som spejler sig i, hvordan danskere bruger præsten, og de er glade for at kunne tale med en imam.”

Henning Nabe-Nielsen begrundede fraværet af hospitalsimamer med, at det er vanskeligt at finde folk, som både kan og vil påtage sig opgaven som muslimsk sjælesørger.³⁵

Maher El-Badawi, som er kulturel medarbejder i Vollsmose Kirke, udtalte i 2007, at

Det er godt, at en imam kan få lov at besøge muslimske patienter på hospitalet. Men det ville være endnu bedre, hvis man tilknyttede en imam fast. Så er det hans arbejde, og man kunne bruge hans ressourcer og tid bedre... Jeg tror også, at det ville være godt for integrationen og hjælpe på dialogen mellem sygehuspersonalet og patienten, hvis man tilknytter en imam fast. For nogle gange er det to forskellige kulturer, der mødes.³⁶

2.3 Uddannelseskrav til fængselsimamer, hospitalsimamer mv. i andre lande

I nogle lande i vesten stilles der særlige uddannelseskrav til muslimske ”chaplains”, som skal arbejde i offentlige institutioner.

- I Holland kræves en akademisk grad i islam på et anerkendt universitet for at blive ansat som fængselskapellan.
- I USA kræves der en MA i islamiske studier og et Graduate Certificate in Islamic Chaplaincy for at blive ansat som muslimsk ”chaplain” i hæren. Anden uddannelse eller erfaring kan dog også være tilstrækkeligt.

³⁴ Martin Torpe og Laurits Nansen, ”Brug for imamer på hospitalerne”. *Information*, den 31. december 2003

³⁵ Tobias Stern Johansen, ”Muslimer ønsker flere hospitalsimamer”. *Kristeligt Dagblad*, den 13. februar 2007

³⁶ Christoffer Stig Christensen, ”Muslimer er ærgerlige over, at Odense Universitetshospital ikke har planer om at ansætte en hospitalsimam. For det ville være godt for integrationen”. *Avisen.dk*, den 14. februar 2007

2.4 Interviews med repræsentanter for kriminalforsorgen og hospitalsvæsenet mv.

Kriminalforsorgen

Interview med souschef Tove Brøchner og projektmedarbejder Mette Lindgaard Adamsen, Direktoratet for Kriminalforsorgen, torsdag den 19. april 2012

Historik

- Anbefalingerne i ”Rapport om gejstlig betjening af indsatte, der tilhører andre trossamfund end den evangelisk-lutherske danske folkekirke” fra december 2006 nåede ikke at blive implementeret, inden flerårsaftalen for Kriminalforsorgen 2008-2011 blev indgået. I flerårsaftalen er der et afsnit om bekæmpelse af ekstremisme og radikaliserings, jf. ”Projektindstilling vedrørende bekæmpelse af ekstremisme og radikaliserings” 2009. Det forventes, at direktoratet i år får færdiggjort regler om ansættelse af religiøse forkyndere, der betjener indsatte, der tilhører andre trossamfund end den evangelisk-lutherske danske folkekirke. Derefter kan der inden for Kriminalforsorgens økonomiske ramme etableres en række stillinger som fængselsimam i forlængelse af anbefalingerne i rapporten fra 2006.
- Der har været meget fokus på kontrol og overvågning af religiøs radikaliserings. Det politiske ønske, som fremgår af flerårsaftalen, søges løst gennem transmission af fredagsbøn og gudstjenester. Kriminalforsorgen har til hensigt at etablere mulighed for at transmittere de gejstlige handlinger, som afholdes i institutionen, direkte på institutionens interne tv-kanal, så de indsatte kan se de gejstlige handlinger på cellens tv. Denne løsning forventes på sigt implementeret landsdækkende. Løsningen giver mulighed for at kontrollere, at de gejstlige repræsentanters forkyndelse modvirker ekstremisme og radikaliserings og vil forbedre tilbuddet om gejstlig betjening for de indsatte, der af ordens- og sikkerhedsmæssige årsager ikke fysisk kan deltage i de gejstlige handlinger.
- Det fremgår af De Europæiske Fængselsregler, at når antallet af indsatte fra et bestemt trossamfund berettiger det, skal staten overveje at ansætte religiøse forkyndere. I Kriminalforsorgens institutioner er der en stor gruppe indsatte med muslimsk baggrund.
- Straffuldbyrdelsesloven er lige blevet revideret og trådte i kraft den 1. april 2012. Her fremgår det, at Kriminalforsorgen arbejder mod at etablere transmission af gudstjenester mv., så indsatte, der ikke kan være til stede alligevel kan følge gudstjenester/bøn på cellens tv.

Uddannelse

- Det ville være en fordel, hvis fængselsimamer – ligesom fængselspræster – har en universitetsuddannelse i teologi, herunder sjælesorg. Hvis der kommer et

uddannelsesinitiativ, fx udvikling af en dansk eller nordisk uddannelse af imamer, vil det være hensigtsmæssigt. Det vil gøre det meget lettere at vurdere den teologiske faglighed.

- Uddannelsesinstitutioner har givet udtryk for, at det er muligt at sammensætte en overbygningssuddannelse eller en etårs uddannelse i islamisk teologi.

Vigtige kvalifikationer og egenskaber hos fængelsimamer

- Fængselsimamen forudsættes at have en resocialiserende rolle. Kendskab til Kriminalforsorgen og indsigt i det danske samfund er vigtige kvalifikationer.
- Grundigt kendskab til danske samfundsforhold. Det er afgørende, at imamen kan vejlede de indsatte i, hvor de kan få løst de forskellige problemer, og hvem de skal tale med i institutionen.
- Forståelse for Kriminalforsorgens opgaver, herunder resocialisering.
- Radikalisering og ekstremisme: Når der er indsatte med radikale holdninger, er det vigtigt, at imamen kan gå i dialog med de indsatte om deres holdninger, og at imamen har kompetencen til at argumentere lige så ”radikalt” den anden vej, for at medvirke til forebyggelse af radikalisering og ekstremisme.
- Forståelse for hvilken kontekst man som religiøs forkynder indgår i. Forståelse for de sikkerhedsmæssige forhold. At nogle ting kan lade sig gøre, og andre ting ikke kan lade sig gøre under frihedsberøvelsen.
- Den teologiske faglighed – at imamerne forstår de forskellige aspekter af islam, formår at rumme de forskellige trosretninger.
- Sjælesorg/den personlige samtale – er meget vigtig for mange indsatte. Imamer har ikke nødvendigvis tradition for den opgave. Det er afgørende, at de religiøse forkyndere kan gå den indsatte i møde og være et forsonende mellemlid mellem systemet og det menneske, som den indsatte er.
- Fredagsbønnen er også en meget vigtig aktivitet, som skal varetages.

Rekruttering og godkendelsesprocedure

- Københavns Fængsler har været gode til at finde dygtige personer til stillingerne som fængselsimamer. Det er formentlig lettere i de større byer at finde kvalificerede personer.
- Med de kommende ansættelsesregler er det forventningen, at der inden for de økonomiske rammer skal ske deltidsansættelse af imamer i fængsler og de største arresthuse. Som et led i udmøntningen af flerårsaftalen skal der etableres en godkendelsesprocedure for de imamer, der skal ansættes. Fremadrettet forventer vi at tilknytte et ekspertpanel både med

universitetsfolk og med personer fra muslimske miljøer, som kan bistå Kriminalforsorgen i forbindelse med ansættelsessamtaler mv.

- Vi følger med internationalt og lader os inspirere bl.a. af England.

Stillinger

- Direktoratet vil foreslå fængsler og arresthuse at samle timer fra flere institutioner i samme stilling, så der evt. kan etableres fuldtidsstillinger. Imamerne skal så betjene flere institutioner. Mange institutioner siger i dag, at de indsatte ikke efterspørger fængselsimamer, men det kan dog også skyldes, at de indsatte ikke er klar over muligheden for dette tilbud. Det er noget andet, hvis imamen regelmæssigt er i institutionen, så de indsatte lærer ham at kende og finder ud af, at imamen kan bruges.
- Man kan godt forestille sig, at en person både kan være fængsels- og hospitalsimam.

Efteruddannelse

- Det ville være oplagt på et senere tidspunkt, hvis vi får større grupper af fængsels- og hospitalsimamer at samle dem til kurser mv., da de arbejder med mange af de samme problemstillinger.

Samarbejde mellem fængselsimamer og fængselspræster

- Fængselspræster er populære blandt mange muslimske indsatte, som af og til benytter en religiøs forkynder uden for den kulturelle sammenhæng, de kommer fra. Det er afgørende, at præsten og imamen får et arbejdsfællesskab.
- Mange fængselspræster ser frem til at få fængselsimamkolleger. Det vil give sparring på det religiøse felt, som de ofte står alene med.

Rigshospitalet og Etnisk Ressourceteam

Interview med Naveed Baig og Henning Nabe-Nielsen, Rigshospitalet, 20. april 2012

Naveed Baig:

På hospitalsområdet er man endnu ikke kommet i gang officielt med gejstlige ansættelser for muslimer, mens man på fængselsområdet er kommet meget længere.

Forskellen hænger sikkert sammen med flere forhold:

- Religion og kriminalitetsbekæmpelse danser bedre sammen i dag end religion og helbredelse.

- I kriminalforsorgen har man fokus også på sociale dimensioner, og her kommer religionen ind – især mhp. resocialisering, mens man i sundhedsvæsenet har en mere teknisk tilgang.
- Hospitalspræster betales stort set alle af folkekirken, mens fængselspræster og imamer betales af staten. Derfor vil ansættelse af hospitalsimamer udgøre en økonomisk udfordring for hospitalerne.
- Fængselsvæsenet og Kriminalforsorgen er mere centralt organiseret end sundhedsvæsenet. Ganske vist er der en national sundhedsstyrelse.
- På hospitalerne, i direktionerne og hos politikere, der beskæftiger sig med hospitaler, ligger præferencerne et andet sted.

Hospitaler er egentlig forpligtet på at yde åndelig omsorg og gejstlig betjening.

- IKAS.dk akkreditering af hospitaler indeholder bestemmelser omkring religion og åndelig omsorg.
- Joint Commission – akkrediterer ligeså.
- WHO har standarder om varetægelse af patienters åndelige behov.
- Grundlovens bestemmelser om religionsfrihed mv.

NB var i projektperiode 2008-11 ansat som projektleder og tilknyttet som hospitalsimam. Efterfølgende blev NB ansat som koordinator for Etnisk Ressourceteam i en stilling på Rigshospitalet, som i dag er på 30 timer ugentl., men han er ikke ansat som hospitalsimam. NB er ansat på fem hospitaler i København: Rigshospitalet, Herlev, Hvidovre, Bispebjerg, Glostrup, der alle er tilknyttet Etnisk Ressourceteam.

P.t. er der ingen hospitalsimamer ansat på noget dansk sygehus. Eneste ansættelse inden for området er Etnisk Ressourceteam og NB. I Aarhus er der en imam knyttet til Psykiatrisk Hospital i Risskov.

”I de store byer er der behov for ca. et årsværk ved de største hospitaler i de store byer (København, Odense, Aarhus). Dog skal de enkelte hospitaler selv afdække, hvad behovene er. Desuden kan der tænkes et behov for deltidsstillinger – måske 4-5 steder i landet,” forklarer NB.

NB fremhæver, at en hospitalsimam skal:

- være velfunderet i teologi
- være dansktalende
- besidde medmenneskelige egenskaber til at tale med mennesker i krisesituationer
- kunne indgå i tværfagligt samarbejde
- kunne udføre ritualer, som er relevante for hospital og bøn
- besidde arabisk kundskaber – for koranrecitation
- have god kontakt til moskéer
- besidde viden om sygdom, sundhed og hospitalsvæsen i Danmark
- kunne opmuntre folk til hensigtsmæssige livsstilsvaner og være agenter for bedre helbred (sundhedsformidling, sundhedsagenter)
- besidde viden om bioetik, være velfunderet i etik og kunne besvare spørgsmål om islams syn på spørgsmål om abort, organtransplantation osv. samt give refleksion over etiske dilemmaer

- kunne rådgive og undervise det øvrige personale – være brobyggere.

Også muslimske kvinder skal kunne være ansatte på hospitaler med ”chaplain”-funktioner.

Naveed Baig og Henning Nabe-Nielsen:

Det er vanskeligt at vurdere imamers faglighed. Derfor ville det være godt med en form for akkreditering. På længere sigt ville det være hensigtsmæssigt, hvis der kunne stilles uddannelsesmæssige krav til ”chaplains” – a la ”chaplain”-uddannelsen i Leicester.

Der er en lang og stærk sjælesorgstradition i kirken. Oprindeligt var den forankret i gudstjenesten. Først senere udviklede det sig til en ’mand til mand’-sjælesorg, samtidig med at forkyndelsen også blev individualiseret. Det samme vil ske for islam i Danmark – der vil være en forventning om, at imamer også tager sig af den enkeltes problem. Især unge vil ønske sig imamer, der kan fungere på samme måde som præster for kristne.

Danskkundskaber på et godt niveau er vigtige for hospitalsimamer. Efteruddannelse og supervision er vigtig. Det ville være muligt at etablere et samarbejde mellem institutionsimamer i forskellige institutioner. Islamisk-Kristent Studieceter har arbejdet med noget sådant.

Man kunne godt forestille sig kombination af fængsels- og hospitalsimamstillinger.

Åndelig omsorg – som den hospitalsimamer kan give – er en del af patientstøtten. Men der skal ressourcer til det. På Rigshospitalet er der allerede etableret et Videnscenter for Patientstøtte, som hospitalspræst Chr. Busch er med i.

Der er behov for kurser i islamisk teologi. Man kunne bede om at få etableret en master i islamisk teologi. Der findes allerede en fleksibel master i sjælesorg på Københavns Universitet, som NB er tilmeldt. Den indeholder også tværkulturelle og tværreligiøse elementer. Oven på en universitær uddannelse kunne der være en konfessionel tilbygning med praktik.

Aarhus Universitetshospital

Interview med organisationskonsulent Joan Uhrenholt og hospitalspræst Anne Mette Berg, Aarhus Universitetshospital, den 1. maj 2012

P.t. er der seks hospitalspræster plus en præst for psykiatriske patienter, en af dem i fuldtidsstilling, de andre i deltidsstillinger i Aarhus. Tidligere havde chefsygeplejerske Vibeke Krøll ansvaret for kontakten til hospitalspræsterne, men dette ansvar er nu overgået til Joan Uhrenholt (JU), der bl.a. er cand.mag. i religionsvidenskab og minoritetsstudier og er ansat i HR-afdelingen.

Der er ikke tilknyttet gejstlige fra andre religioner. Den gejstlige betjening varetages af hospitalspræsterne, der henviser til lokale imamer (og repræsentanter for andre religiøse trossamfund). Hospitalspræsterne har en liste over gejstlige fra de andre trossamfund, som kan tilkaldes. Det er dog oftest familien, som selv sørger for at tilkalde gejstlige fra andre trossamfund. Sygehuspræsterne er sjældent involveret i det. Anne Mette Berg (AMB) fortæller, at hun undertiden kommer i kontakt med fx muslimer. I visse situationer kan man godt forestille sig, at afdelingerne ville have god hjælp af, at der var et ressource-team (i lighed med Rigshospitalets eller Oslo-

modellens ressourcesteam, der er multireligiøst) tilknyttet hospitalet, der kunne tilgodese mennesker af andre religioners behov samt vejlede personalet.

AMB er i besiddelse af et materiale, ”Åndelige og religiøse behov knyttet til fremmede kulturer”, udarbejdet af sygeplejerske Gitte Ernst Madsen, sygeplejerske Lena Holmstrup, hospitalspræst Bente Jensen og klinisk sygeplejelærer Annegrete Venborg i april 1998, der er udarbejdet for medicinsk-epidemiiske afsnit og har til hensigt ”at kaste lys over, hvilke ønsker og behov patienter med en anden etnisk oprindelse kan have i forbindelse med dødsfald, og dermed hvilke plejemæssige hensyn, der skal tages”. I afsnittet om islam gives der orientering om spiseregler, plejeregler, sygdomsbesked, død og begravelse.

I april 2010 blev repræsentanter for alle trossamfund for første gang indbudt til dialogmøde på Skejby Sygehus, og der vil i fremtiden blive afholdt et årligt møde på det fusionerede Aarhus Universitetshospital. I indbydelsen til dialogmødet den 9. februar 2012 præsenteres formålet på flg. måde:

Dialogmødet har to formål. For det første vil vi gerne informere alle borgere uanset religiøst tilhørsforhold, om de muligheder vi på hospitalet kan tilbyde for åndelig omsorg. Når vi mennesker rammes af alvorlig sygdom, kan vi ofte komme i kontakt med nogle eksistentielle problemstillinger, hvor vi har brug for et menneske at tale med. På hospitalet har vi præster, der er ansat i Den Danske Folkekirke. Præsterne har tavshedspligt og står til rådighed for samtaler med alle patienter uanset hvilken tro, man måtte have. For det andet er det også vigtigt for os at lytte til, om man som patient, pårørende eller trossamfund har nogle særlige religiøse/kulturelle ønsker og behov, vi som hospital kan blive mere opmærksomme på.³⁷

JU gjorde opmærksom på, at det var vanskeligt at finde frem til de relevante repræsentanter for de forskellige trossamfund. Ved det sidste møde var der repræsentanter for 5-6 forskellige trosretninger.

På mødet i februar redegjorde hospitalspræst Steen Bonde Christensen for ”Hospitalspræsternes arbejde” og Rabih Azad-Ahmad, medlem af Aarhus Byråd, talte om ”Sundhedssektoren og de religiøse/kulturelle udfordringer i et sekulært samfund”, og der blev ført en ”Drøftelse af problemstillinger og ønsker vedr. patienters åndelige behov.”

På mødet blev der givet udtryk for stor tilfredshed med den måde, hvorpå Aarhus Universitetshospital mødte patienternes åndelige og religiøse behov. Som et resultat af mødet blev der på basis af de ønsker og behov, som man havde konstateret hos patienter, nedsat to grupper, der skulle arbejde med:

- Etablering af et multireligiøst refleksionsrum
- Udarbejdelse af en pjece om en værdig afslutning på livet, om hvad man fra hospitalets side kan tilbyde forskellige trossamfund i den henseende (der findes allerede et muslimsk vaskerum).

---

³⁷ ”Indbydelse til dialogmøde på Århus Universitetshospital” – udsendt 16.12.2011

Hvis der en gang skulle ansættes en hospitalsimam ved Aarhus Universitetshospital, så ville man lægge vægt på flg. krav:

- Det skulle være en person, som var vokset op i den danske kultur, så han havde den danske kultur inde under huden og havde gode danskkundskaber.
- Vedkommende skulle have et grundlæggende kendskab til danske samfundsforhold, lovgivningen, forholdet mellem stat og religion osv.
- Det skulle være en person med gode menneskelige egenskaber, en åben og rummelig person, en person, som var villig til at lære og forholde sig til etiske og eksistentielle problemstillinger uden at ville missionere.
- Det skulle være en person, som kunne møde mennesker i kriser og øve sjælesorg (altså en faglighed omkring sjælesorg).
- Vedkommende skulle kunne forrette de rituelle handlinger, fx omkring død.
- Vedkommende skal have en relevant islamisk-teologisk uddannelse.

Der nævnes, at det ideelle måske imidlertid ville være at stræbe efter, at der blev ansat en person i en stilling som i Oslo eller ved Rigshospitalet som ressourceperson ved de fem store supersygehuse.

JU og AMB opridser fire krav til uddannelse af hospitalsimam:

- Ideelt set en dansk hospitalsimamuddannelse.
- Grundlæggende uddannelse i udlandet (helst Norden eller det øvrige Europa), men så skulle der bygges noget ovenpå her i Danmark.
- Evt. noget tilsvarende uddannelsen af danske hospitalspræster, der oven på deres danske teologiske og pastorale uddannelse får en efteruddannelse.
- Eller noget lig den sjælesorgsuddannelse, som Teologisk Pædagogisk Center tilbyder i form af kurser over to år.

”Ideelt set skulle hver af landets fem store supersygehuse (inkl. Aarhus Universitetshospital) have en deltidshospitalsimam. I Region Midt ville det være hensigtsmæssigt med en hospitalsimam både ved Aarhus Universitetshospital og ved Gødstrup.

Det er svært at forestille sig, at hospitalerne ville investere i at ansætte imamer. Der er så mange andre behov og dagsordener i spil på hospitalerne i dag. Opfattelsen er nok den, at man har lagt behovet for åndelig omsorg – også for patienter med andre religioner – over til hospitalspræster. De kan godt betjene patienter, selv om disse ikke er kristne. De kan være behjælpelige med at videregive informationer om tilkald af lokale imamer mv.

Hvis der skulle ansættes hospitalsimamer, måtte lønnen komme fra staten, fx i form af løn til en fængselsimam i hver region. Fordelen, ved at vi ansætter og lønner dem (enten af hospital eller stat), vil være, at vi sikrer os, at ingen fundamentalister/yderligtgående eller andre med ekstreme holdninger, der ikke passer til det danske samfund, vil blive ansat.

Spørgsmålet er, om der er udækkede behov mht. gejstlig betjening af muslimer (og folk med andre religioner). Indtil videre har der ikke på dialogmøderne eller andre steder været fremsat særlige ønsker. Ideelt set skulle der laves en behovsundersøgelse. Måske kommer behovene ikke frem, fordi der ikke er fx hospitalsimamer ansat ved hospitalerne, som patienterne dagligt møder på samme måde, som det er tilfældet med hospitalspræster. For 20 år siden var der kun få særlige

hospitalspræster, men patienterne blev betjent af deres sognepræster. Dengang var der måske heller ikke noget udtrykt behov for egentlige hospitalspræster, men i dag – hvor de er der – erkendes behovet.”

Der blev ført en drøftelse af Etnisk Ressourceteam i København:

”Måske kunne det også være relevant at søge at etablere noget tilsvarende i Aarhus. Det kunne evt. starte som et projekt. Forudsætningen er, at der på og omkring Aarhus Universitetshospital er ildsjæle, som vil skubbe på. I givet fald skal forslaget på et tidligt tidspunkt i processen sendes til ledelsen, som så vil forholde sig til det og evt. nedsætte et udvalg til at arbejde videre med det. Det kunne være hospitalspræster, der kunne drive dette frem. Det er dem, der har kontakten til patienter med en anden religiøs baggrund.” – Den ide blev fremsat, at man på næste dialogdag kunne indkalde Naveed Baig til at komme og fortælle om Etnisk Ressourceteam.

”Der er måske et behov for en efteruddannelse af imamer mht. sjælesorg og betjening af muslimske patienter på sygehusene. Man kunne forestille sig, at der fra sygehusets side kunne organiseres kursusdag for imamer om deres virke på sygehusene.”

3. Præsteuddannelse og anden teologisk uddannelse i kristendom i Danmark og kirkernes behov for præsters uddannelse i islam

3.1 Krav til præsteuddannelse

Uddannelseskravene til præster varierer meget fra kirkesamfund til kirkesamfund.

Uddannelseskrav til præster i folkekirken:

De generelle krav til præster er:

- 3 års BA- og 2 års MA-uddannelse (cand.theol.) på Det Teologiske Fakultet v. Københavns Universitet eller på Arts v. Aarhus Universitet, eller en tilsvarende teologisk uddannelse fra et andet universitet, som kan ækvivaleres med den danske cand.theol. uddannelse.³⁸ For de fleste studerende kommer dertil et års studier i græsk og latin.
- ½ års pastoralteologisk efteruddannelse på Folkekirken Institut for Præsteuddannelse. Under kurset er kandidaten tilknyttet et sogn, hvor hun eller han får mulighed for at undervise konfirmander og lære menighedslivet at kende.³⁹
- Før en teologisk kandidat kan søge præsteembede, skal vedkommende bestå en bispeeksamen. Bispeeksamen sikrer, at de vordende præster varetager deres embede i overensstemmelse med folkekirkenes læregrundlag, idet universiteternes teologiske fakulteter ikke i deres undervisnings- og eksamensvirksomhed er forpligtet til dette. Bispeeksamen former sig som en samtale med biskoppen på baggrund af normalt tre skriftlige opgaver.
- Inden for de første års ansættelse deltager præster i et obligatorisk efteruddannelsesforløb, arrangeret af Folkekirken Institut for Præsteuddannelse, bestående af nogle ugers internatkursus.⁴⁰

Uddannelseskrav til præster i Den Katolske Kirke:

En stor del af præsterne i Den Katolske Kirke i Danmark har udenlandsk baggrund. Uddannelsen af nye præster foregår i dag på to måder:

- Danske teologistuderende (p.t. 2) sendes til et præsteseminarium i Rom, hvor de får en 5-årig uddannelse – 2 års filosofi og 3 års teologi. Der er søgt om SU til de teologistuderende, men man har modtaget afslag. Bispedømmet i Danmark betaler uddannelsen.

---

³⁸ Den teologiske uddannelse opdelt på BA og MA består af (1) de eksegetiske fag Gammel Testamente og Ny Testamente, (2) de historiske fag teologihistorie, kirkehistorie samt praktisk teologi og (3) de systematiske fag dogmatik, etik og religionsfilosofi og missions- og økumenisk teologi.

³⁹ På Pastorseminariet undervises der bl.a. i: liturgik, homiletik, hymnologi, kateketik, poimenik (sjælesorg), sang, kirkebogsføring, kirkeret, kirkekundskab, retorik, kirkemusik og kommunikation.

⁴⁰ Der er dog også to andre muligheder for at blive præst i folkekirken: Biskopper kan i enkelte tilfælde godkende personer med andre relevante uddannelser og med relevante arbejds erfaringer som præster, ligesom en menighed på et menighedsmøde har ret til at kalde en person til præst, selvom vedkommende ikke er cand.theol. (kåring).

- Udenlandske studerende med europæisk baggrund (p.t. 10) uddannes i et seminar i Vedbæk. Undervisningen varetages af lærere, der kommer ind og har undervisningen i seminarform. Der afsluttes med et års studier i Rom.

For begge uddannelsers vedkommende er der sideløbende en pastoral formation af de studerende samt praktikforløb.

Uddannelseskrav til præster i frikirkerne:

De uddannelsesmæssige krav til præster varierer meget fra frikirke til frikirke, og ofte vægtes personlige kvalifikationer mere end formel uddannelse.

Metodistkirken, Det Danske Missionsforbund og Baptistkirken har haft en lang tradition for formelle præsteuddannelser på bachelorniveau. For Metodistkirkens vedkommende i Sverige (Metodistkirkens Nordiske Teologiske Seminarium i Överås uden for Göteborg), for Missionsforbundets vedkommende i henholdsvis Sverige (Lidingø) og Norge (Ansgar), og for Baptistkirkens vedkommende på deres daværende Baptistkirkens Teologiske Seminarium i Tølløse. Pinsekirkerne og Apostolsk Kirke har i 2002 indgået et samarbejde med det australske Harvest Bible College om en BA-uddannelse.

I perioden 2000-2010 samarbejdede en række frikirker om en præsteuddannelse på BA-niveau på SALT (Skandinavisk Akademi for Ledelse og Teologi).

Nogle frikirkepræster har dog taget en cand.theol.-uddannelse på universiteter i Danmark, og nogle frikirkepræster har taget deres uddannelse i andre vestlige lande på forskellige uddannelsesinstitutioner.

Uddannelseskrav til præster i migrantmenigheder

Mange af præsterne i migrantmenighederne har ikke nogen egentlig formel teologisk uddannelse. Nogle har en præsteuddannelse med sig fra deres hjemland. Enkelte har taget en uddannelse her i landet.

3.2 Præsteuddannelse og teologisk uddannelse i Danmark

Præsteuddannelse og teologisk uddannelse foregår i dag på en række forskellige institutioner i Danmark.

De vigtigste teologiske uddannelser er flg.

- BA/MA/ph.d.-uddannelse i teologi ved de teologiske fakulteter og institutter på Københavns og Aarhus Universiteter
- BA/MA/ph.d.-uddannelser i kristendomshistorie og religion på universiteterne
- BA-uddannelse i teologi ved Menighedsfakultetet i Aarhus og Dansk Bibelinstitut i

København – uddannelserne er akkrediteret af udenlandske universiteter. Dertil kommer undervisning på MA-niveau i teologi på disse institutioner, som i praksis er et supplement til de teologiske fakulteters undervisning, da der ikke på MF og DBI kan aflægges eksaminer på dette område.

- BA i Ministry og MA i Applied Theology udbydes i fællesskab af Kolding Internationale Højskole (Apostolsk Kirke) og Mariager Højskole (Pinsekirken) i samarbejde med det australske universitet Harvest Bible College. Dele af uddannelsen foregår i Australien.
- BA-uddannelse i Kristendom, Kultur og Kommunikation på Diakonhøjskolen i Højbjerg og Diakonissestiftelsen i Frederiksberg. Der er tale om en professionsuddannelse, som tilbydes i samarbejde med professionshøjskolerne VIA og Metropol.
- Pastoralteologisk uddannelse og efteruddannelse af præster – Folkekirkens Institut for Præsteuddannelse i København, Aarhus og Løgumkloster tilbyder: obligatorisk semester for cand.theol.er, inden de kan ansættes i præsteembede i folkekirken, obligatorisk efteruddannelse for nye præster samt kurser for præster i embede.
- Diakonuddannelser på Diakonhøjskolen i Højbjerg og på Diakonissestiftelsen i Frederiksberg
- Højskoler som fx Børkop Bibelskole
- Teologi for Lægfolk er et treårigt ikke eksamensrettet kursusforløb i teologi for voksne. TFL drives af Foreningen Teologi for Lægfolk, der har til formål at ”drive fritidsundervisning for voksne i teologiske, kirkelige, økumeniske, kulturelle og samfundsmæssige emner”.

Nu nedlagte uddannelser

For få år siden blev flg. uddannelser nedlagt:

- Baptisternes præsteseminarium i Tølløse. Nedlagt i 2000 i forbindelse med åbningen af SALT.
- SALT – Skandinavisk Akademi for Ledelse og Teologi i København, som i en kortere årrække uddannede præster til en række frikirker. I 2000 indgik Baptistkirken, Dansk Oase og Pinsekirken København (siden kom Missionsforbundet og Apostolsk Kirke også med) i et samarbejde om en fælles præsteuddannelse på SALT, der tilbød en treårig BA-uddannelse kaldet Menighedsbaseret Teologisk Lederuddannelse, akkrediteret af Ørebro Teologiska Högskola. Uddannelsen kunne gennemføres på deltid i op til seks år. SALT tilbød desuden en toårig Menighedsbaseret Teologisk Ungdomslederuddannelse, hvor det var muligt på tredje år at få en BA på Centre for Youth Ministry i Bristol. SALT lukkede i 2010.

3.3 Typer af teologisk undervisning

Man kan skelne mellem fire typer teologisk undervisning

- En empirisk undervisning
- En teologisk undervisning som inddrager normativitet
- En konfessionel undervisning
- En praktisk pastoral undervisning

Uddannelsen af præster til tjeneste i folkekirken inddrager alle fire tilgange.

En empirisk baseret undervisning

- Beskrivelse: Anvender traditionelle humanistiske, samfundsvidenskabelige og lingvistiske metoder
- Eksempel: Fagene kirkehistorie, tidshistorie, religionsfilosofi
- Kan foregå på danske universiteter og andre offentligt støttede læresteder.

En teologisk undervisning, som inddrager normativitet

- Beskrivelse: Prof. Svend Andersen udtrykker det på den måde: "...normativiteten ligger i, at teologien undersøger sit emne – kristendommen – med henblik på dens iboende gyldighedsantagelse... Teologiens opgave er derimod at spørge, på hvilke måder man kunne formulere kristendommen som en nutidigt gyldig tankegang."⁴¹
- Eksempel: dogmatik, etik, og delvist eksegesis
- Kan foregå på danske universiteter og andre offentligt støttede læresteder.

En konfessionel undervisning

- Beskrivelse: Undervisningen sker i overensstemmelse med normative, konfessionelle dokumenter
- Eksempel: den undervisning, som ligger implicit i bispeeksamen
- Kan ikke foregå på danske universiteter og andre offentligt støttede læresteder.

En praktisk pastoral undervisning

- Beskrivelse: undervisning, som har praktisk, "håndværksmæssig" karakter
- Eksempel: undervisning i kirkebogsføring, liturgi
- Kan ikke foregå på danske universiteter og andre offentligt støttede læresteder.

---

⁴¹ Svend Andersen, "Teologi og akademisk frihed". *Kristeligt Dagblad* 10. Juli 2010. Svend Andersen skelner her mellem tre former for normativitet i teologi: (1) den faglige normativitet, dvs. faglige normer, forskrifter for fremgangsmåder; (2) den konfessionelle normativitet, hvor man opererer med normative autoriteter som fx Bibelen, bekendelsesskrifterne, traditionen, det kirkelige læreembede osv.; (3) gyldighedsnormativiteten. Her adskiller teologien sig fra religionsvidenskaben, hvis mål er at være neutralt beskrivende i forhold til emnet. Teologiens opgave, derimod, er at undersøge, på hvilken måde man kunne formulere kristendommen som en nutidigt gyldig tankegang.

3.4 Inkluderingen i teologiske uddannelser af undervisning i islam (og andre religioner)

På Teologisk Fakultet ved Aarhus Universitet blev studieordningen for nogle år siden ændret, således at der på bachelorstudiet blev indført et obligatorisk religionsfag, og det kan indeholde undervisning om islam.

På Teologisk Fakultet ved Københavns Universitet indgår studiet af andre religioner og religionsteologi ikke som en obligatorisk del af cand.theol.-uddannelsen.

På Menighedsfakultetets bacheloruddannelse er der under praktisk teologi et obligatorisk fag om ”Samtidig religion”, der giver ”kort indføring i moderne danskeres tanker om kristendom og religion”.

På Kristendom, Kultur og Kommunikation-bacheloruddannelsen er der et obligatorisk fag om ”Kulturhistorie, kulturteori, kulturmøde og religionsmøde”, hvor islam typisk indgår.

På Dansk Bibelinstituts bacheloruddannelse er der et obligatorisk fag om ”Religionskundskab”.

3.5 Finansiering af præsteuddannelse og anden teologisk uddannelse

Modellerne for finansiering af præsteuddannelse og anden teologisk uddannelse i kristendom varierer meget.

Uddannelse af teologiske kandidater på de teologiske fakulteter og alle andre uddannelser i kristendom ved universiteterne

- Staten betaler uddannelsen
- Staten betaler SU til studerende i studietiden på universitetet.

BA-uddannelse i Kristendom, Kultur og Kommunikation

- Staten betaler SU til de studerende i hele studieperioden.

Den pastoralteologiske uddannelse af præster (et semester)

- Folkekirken betaler driften af uddannelsen
- Kursisterne modtager SU fra staten i dette semester.

For alle de andre uddannelser gælder flg.:

- Udgifterne til drift af uddannelsen finansieres af private
- Der ydes ikke SU til nogle af disse uddannelser.

Nogle af uddannelserne kommer dog ind under højskoleloven og modtager derigennem statsstøtte.

3.6 Interviews med repræsentanter for kirkerne

Folkekirken

Interview med biskop Elisabeth Dons Christensen, Ribe Stift, torsdag den 3. maj 2012

Det er vigtigt for os præster at kende til kulturen, hvordan folk tænker, når vi skal møde mennesker og også forkynde evangeliet for dem. Derfor var det tidligere vigtigt at forholde sig til sekularisering og sekularisme. Det er det for så vidt også stadig i dag, men det er nu også på grund af den kulturelle situation vigtigt for præster at kende til fx islam og buddhisme.

Præster er nødt til at vide, hvad muslimer fra forskellige retninger tænker, hvad de tænker om Gud, om livet, om døden, frelse, ja om meningen med livet i det hele taget. Det er vigtigt specifikt at kende til muslimers eksegese af koranen, koranens historie, dogmer og religiøs praksis, de forskellige tolkninger af islam, moderne og traditionelle muslimer. Det er vigtigt at vide, at muslimer er lige så mangfoldige som kristne.

Præster er i dag generelt overhovedet ikke klædt på til at møde muslimer. Der kan være enkelte præster, som har engageret sig i mødet med muslimer, og som derfor har læst noget om islam. Jeg tror, vi er mere tilbøjelige til at læse om nyåndelige bevægelser.

Når en præst ikke ved nok om islam, ved han eller hun heller ikke, hvad man skal spørge ind til og samtale om. Viden gør, at man kan have en dialog på et kvalificeret plan og stille de relevante spørgsmål.

Hvis kendskab til islam (og andre religioner) ikke indbygges i en religionsvidenskabelig grunduddannelse i teologistudiet, så må vi opprioritere det i efteruddannelsen. Men det bliver vanskeligt at gennemføre, for kun de præster, der allerede er engageret i mødet med muslimer, vil sandsynligvis deltage i sådanne kurser.

Mange mennesker er i dag påvirket af andre religiøse strømninger end kristendommen, fx buddhismen (se fx Morten Thomsen Højsgaards bog ”Den tredje reformation” om google-buddhisme), og de stiller deres spørgsmål derudfra. Derfor må disse religioner også inddrages i den teologiske refleksion. Der er behov for mere eftertækning på dette område, både i selve den teologiske uddannelse og i efteruddannelsen.

Egentlig er der større forskelle mellem kristendommen og buddhismen og de andre østlige religioner end mellem kristendom, jødedom og islam. Det gælder ikke kun spørgsmålet om guds- og verdensopfattelse, men også noget så specielt som tiden, som i jødisk-kristen sammenhæng er en lineær tid, der krydses af det cirkulære, og ikke kun en cirkulær tid. Vi må forholde os til de store lighedspunkter på flere områder i teologien, uden at forklejne de kulturelle forskelle.

Kristendommen er en inkarnatorisk religion, som må få kød og blod i menneskers liv, og det afgørende er det personlige møde. Men skal det lykkes for **os** præster – med **vores** teologiske baggrund – med dette personlige møde, så er det afgørende, at **vi** har tilstrækkelig viden om islam.

Den katolske Kirke

Interview med biskop Czeslaw Kozon, Den katolske Kirke, onsdag den 25. april 2012

Mødet med mennesker med muslimsk baggrund har ikke den store betydning for katolske præster i Danmark. Det er folkekirken, som er den primære samtalepartner. Præster kommer ind på emnet i enkelttilfælde. I mødet med kaldæiske kristne og kristne fra Irak, som er flygtet fra en usikker tilværelse. I mødet med enkelte katolske kristne (ofte kvinder), som er gift med muslimer. Der er også enkelte eksempler på muslimer (i blandede ægteskaber), som er konverteret til katolsk kristendom.

Islam og andre religioner er ikke et obligatorisk emne i uddannelsen af katolske præster. Der lægges vægt på det økumeniske aspekt i uddannelsen af katolske præster. Den indfaldsvinkel skal være der. Man kan ikke være katolik i dag uden et økumenisk sindelag.

Katolske præster burde få større viden om islam, da det er den religion, som fylder mest i den offentlige debat, også selv om de ikke kommer i direkte kontakt med muslimer.

Men vi har egentlig større behov for at vide mere om buddhisme og hinduisme, som appellerer mere til danskere end islam, og folk, som kommer fra nyreligiøse bevægelser. Det behøver vi for bedre at kunne forsvare og forklare kristendom. Men vi har ikke noget formaliseret studieforløb om det. Når folk kommer til den katolske kirke, har de tit været forbi en nyreligiøs bevægelse, buddhisme eller hinduisme.

Præster i Den katolske Kirke i Danmark har forskellig uddannelse.

- Udenlandske præster med uddannelse fra udlandet: Italien, Spanien, Tyskland, Polen mv.
- Danske præster, som har studeret i Rom, London, Frankfurt mv.
- Præster, som har studeret i Vedbæk på det kursus, som den neokatekumenale bevægelse står for.

Nogle af de præster, som har studeret i udlandet, har fået SU til en del af deres studier.

Afslutning

Det giver ikke mening på baggrund af denne indledende undersøgelse at drage nogen konklusioner mht. teologisk uddannelse i det multireligiøse danske samfund i dag. Men en række observationer vil her bliver fremdraget.

- Dansk imamuddannelse: Alle er positive over for en dansk imamuddannelse, men der er stor skepsis mht., hvor realistisk det er i dag at etablere en sådan uddannelse.
- Danske muslimer uddannet i udlandet: Mens der ikke er udsigt til imamer uddannet i Danmark, er der udsigt til imamer, som er født og opvokset i Danmark men uddannet ved universiteter i muslimske lande, som fx Tyrkiet og Iran.
- Ekstremisme og radikaliserings: Fra flere sider fremhæves det, at det er af afgørende betydning at fremme en islamisk teologisk uddannelse, der forebygger ekstremisme og radikaliserings.
- Fængselsimamer: En dækkende fængselsimamordning ser ud til at være på vej med ansættelse af flere nye fængselsimamer.
- Hospitalsimamer: Der er i dag ingen hospitalsimamer, og der er heller ikke umiddelbart planer om at etablere en hospitalsimamordning. Det eneste organiserede tiltag på området er Etnisk Ressourceteams samarbejde med hospitaler i København.
- Præsters uddannelse i islam: Begge interviewede biskopper anerkender, at der i det multireligiøse danske samfund er behov for, at præster får mere uddannelse i islam (og andre religioner).
- Imamers uddannelse i kristendom: Der er også på muslimsk side en anerkendelse af behovet for, at undervisning i kristendom indgår i imamers uddannelse.